

VABADUSSÕJA TÄHISTEL

5

*Rootsi kapten E. Lundborg, soomusauto „Kalevipoeg“ ülem
Eesti Vabadussõjas.*

M A I

» 1938 «

GINOVKER & L.A.S.

Sokolaad — Biskviit

Kummitempli-,
metalltempli- ja
mehaanikatööstus

A. Targama

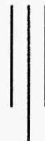
Tallinn,
Nunne tän. nr. 18
Balti jaama lähedal

Telefon 473-69

KLISHEETOOSTUS

A. HAAV

TALLINN, S. KARJA 21
TELEFON 456-48

*Võrk-, joon- ja
mitmevärviklisheed*

J. Bulatov & L. Riddell

valmistab:

*jute-, kanepi-, tõrva- ja lina-takku-,
narmaid masinate puhastami-
seks, igasugust harilikku, hü-
grooskoobilist ja paberossikes-
tade vatti ning jutekotte.*

Tel. 432-87 Tallinn, Paldiski mnt. 29

BETOONTORU-TÖÖSTUS

O. Varev

Paldiski m. 42-a Tallinn Veerenni 49
Telefon 428-87 Telefon 462-01

Soovitab odavate hindadega:
tsementtorusid, kaevurõngaid, põllu-
torusid, müüri-, õõnsaid-, parkett- ja
katusekive, aiaposte, tsement ja ter-
razzo hauakaste.

VABADUSSÕJA TÄHISTEL

MAI 1938

NR. 5 (20)

Vastutav- ja tegevtoimetaja — kolonelleitnant O. Kurvits VR 1/3.

Väljaandja — Vabadussõja Mälestamise Komitee.

Toimetus ja talitus: Tallinn, Viru 13—4. Tel. 477-20/195 ja 477-20/158. Postkast 286.

Posti jooksev arve 625.

Ilmub kord kuus. Tellimishind 1938. a.: aasta peale — Kr. 4.—; ½ aastaks — Kr. 2.—; ¼ a

Kr. 1.—; üksiknumber 35 senti. 1936. ja 1937. aastakäigud kokku (15 numbrit) Kr. 4.50.—.

Tellimisi võtavad vastu kõik postiasutused.

Peaminister K. Eenpalu 50-aastane.

Aeg kannab endaga kaasas igasuguseid elu arengjärke, suuri nõudmisi ja elu ümberkorraldumist, ta kannab kaasas nii üksikisikute kui ka rahvaste õnne ja õnnetusi, selle juures aeg ei jää peatuma, vaid veeretab kindla rahuga omi päevi ja aastaid. Ning mõnegi tegevusriikka elu juures, kus pole arvestatud aega, vaid töö tähtsust ja tulemusi, selgub kunagi nagu üllatuseks, et aastate hulk on kasvanud juubeliarvuni.

28. mail s. a. saab Peaminister K. Eenpalu 50-aastaseks. Meie praegune põlv on teda alati näinud kohtadel, kust suurel määral juhitakse meie riigi arengut, oleme näinud teda ikka keset hoogsamat tööd, otse võitluse keskel. Tema juures pole üldsusel tulnud kunagi meelde küsida, palju sellel suurel tegelasel on aastaid. K. Eenpalu nime ja tegevuse juures niisugune pisiasi ei kerki üldse esile. Ning nüüd tema juubeli puhul on teatud määrani üllatuseks see, et sedavõrd suurte saavutuste juures aastaid on kulunud ainult 50.

K. Eenpalu senine elutöö on meil harukordsemaid. Ta sündis 28. mail 1888. a. Tartumaal Vesneri vallas mõisatalu rentniku pojana. Tema isa, oma ümbruskonna laiema silmaringiga inimene, tahtis anda pojale kõrgemat haridust, mispeale noor Eenpalu, tookord Karl August Einbund, läkitati õppima Tartu — H. Treffneri gümnaasiumisse. Näib, et tookordse isatalust lah-

Peaminister Kaarel Eenpalu.

kumisega juba K. Eenpalu elus algas see suur tegevusjärk, mis kordkorralt on aina laienenud ja kasvanud. Juba keskkooliõpilasena näeme teda tegutsemas noorsoo-organisatsioonides. Tema suur tegevusind, loomistatse ja otsiv vaim kihutas teda taga organiseerima ja looma võimalusi kasvavale koolinoorsoole rahvusliku mõtteilma selgitamiseks, vaimliste eluavalduste rikastamiseks ju tulevikuradade valimiseks ja valgustamiseks. Selles tegevuses valmib tema enesegi eluvaade ja siht — töötada Eesti asja kasuks, rakendada oma tööjõudu seal, kus see momendil kõige tähtsam. Ning vaadeldes tema meheea tegevust meie võime näha, kuivõrd kindlalt ta on olnud truu sellele põhimõttele.

Üliõpilaspõlves, mis kestis a. 1909—1913, juba näeme teda õpingute kõrval õige silmapaistvalt tegutsemas rahvuslikult üldtähtsail tegevusväljadel. Kuna poliitiline elu tookord oli karmilt pidurdatud, hariduslikul alal aga oli teatud tegevusvõimalusi kuidagi olemas, näemegi K. Eenpalut täie tahtega töötamas rahvaraamatukogude liikumise alal, et sel teel arendada ja organiseerida rahvast, tõsta ta eneseteadvust ja võitlusvõimet. Kui meie eesti raamat hiljuti pühitses oma 40 aasta juubelit, siis pühitsesid oma 25-aastast juubelit ka esimesed rahvaraamatukogu seltsid, mis olid K. Eenpalu asutatud. Teda on õigusega nimetatud eesti rahvaraamatukogude isaks. Samuti tähtsaks tuleb hinnata tookordset karskusliikumist kui haridustegurit ja seltskondliku organiseerimise ja selgitustöö moodust. K. Eenpalu kasutas ära ka seda töövõimalust, pidades üliõpilasaastail ümmarguselt 300 karskus-kõnet.

Muidugi ei jäänud K. Eenpalu poolt kasutamata ka suurem tegevusala — ajakirjandus. Üliõpilaspõlves ta töötas ühtlasi „Postimehe“ toimetuses, millise lehe kaudu ta mõtted leidsid teed rahva teadlikumasse ossa.

See tegevusjärk lõppes Maailmasõja algusega. Sõduripõli viis K. Eenpalu mitmeks aastaks eemale kodumaalt ja kodumaa tööst. K. Eenpalust sai kahurväe ohvitser ning ta Maailmasõja võitlused möödusid Lõuna-lääne rindel. Kuid eesti rahvusväeosade asutamise algul saabus K. Eenpalu varsti tagasi Tartu ning ta oli oodatud mees Tartu Maleva Büroo juhtimiseks. Hiljem oli ta ka tegev Eesti Suurtükiväe Brigaadis 5. patarei formeerimisel patareiuüleva abina. Aeg oli arenenud edasi, nüüd oli momendi tähtsamaks ülesandeks eesti sõjaväeüksuste loomine, kodumaalt laiali kantud rahva elava jõu taga-

sikogumine. Võitlejast hariduslikul väljal oli nüüd saanud sõjamees ja riikliku iseseisvuse idee selgitaja ja selle eest võitleja. Tookordne K. Eenpalu tegevus oli nii mitmekesine ja sündmusterohke, et selle ligilähedane loelleminegi ei mahu selle kirjutuse raamidesse. Ta tegevus ulatas lõpuks ka korraloomise alale ning temast sai Tartu miilitsaülem.

Kui pärast Saksa okupatsiooniga algas Vabadussõda, sai K. Eenpalust tegelik rindemees. Momendil oli ju tähtsaim maa kaitsmine vaenlaste vastu. K. Eenpalu organiseeris omale vabatahtlikkude pataljoni Tartu kooliõpilastest ning võitles selle väeosaga kuni vaenlane oli tõrjutud piiride taha. Kooliõpilaste rindelt tagasitõmbamise järele ja olukorra paranemisel K. Eenpalugi sai võimaluse asuda omale sõjaväelisele erialale — raskepatarei ülemaks.

Sõjaolude keerises tuli ühtlasi hakata riiki ka seemiselt korraldama. See küsimus oli nüüd äärmiselt tähtis, kuna Asutava Kogu poolt ettevalitud reformid ja põhiseadus pidid näitama, mille eest sõditakse. Siin näeme, et Asutavasse Kokku valitakse ka K. Eenpalu, sest Asutavasse Kokku koondus nüüd peale rinde kogu rahva teine huvi tulpunkt. Meie riigielu rajamisel tuli seal ka K. Eenpalul teha tähtsat rajavat tööd. Kui juba suurte kogemustega rahvategelast valiti teda Asutava Kogu poolt riigikontrolööriks. Seega K. Eenpalu oli valinud oma uueks tegevusväljaks poliitika, millisel tegevusalal ta on püsinud Asutava Kogu päevist saadik. Riigi esimestel aastatel näeme teda paljudes valitsustes siseministri kohal, kus ta korraldab neil raskeil aastail meie sisemist julgeolekut ja omavalitsuste tegevust. Kahjuks tookordse poliitilise olukorra tõttu ministrid vahetusid kiiresti ning see ei võimaldanud püsivat tööd. Kuid pärast 1. dets. mässukatset on üldine veendumus see, et riigi sisejulgeolek tuleb usaldada K. Eenpalu kätte ning selle järele näeme K. Eenpalut jälle sellel vastutusrikkal kohal. K. Eenpalu reorganiseeris meie politseikorralduse ning likvideeris riigis riigivastased üritused.

Kuid aja jooksul poliitiline elu raskenes ning tõi kaasa kartustäratavaid sümptome. Riigikogu oli killustatud võimu pärast võitlevateks erakondadeks. Selles olukorras K. Eenpalu hakkas töötama erakondade ühendamise kasuks. Selleni jõutigi, kuid see veel siiski ei tervendanud poliitilist elu.

Põhiseaduse kriis arenes kiirete sammudega ning olukord muutus otse ähvardavaks meie riigi olemasolule. Rahva poliitilised kired olid äärmuseni üles köetud, hulgad

olid pimestatud ja meeled ärevil. Kui selles olukorras tookordne Riigivanem ja meie praegune Vabariigi President K. Päts teostas 12. märtsi aktsiooni, oli selle teostamises oma osa ka K. Eenpalul. Siit peale asub K. Eenpalu uuesti Siseministeeriumi juhtima nagu ikka raskematel aegadel. Tehtavast suurest riigielu uuendamise ja tervendamise tööst langeb õige tähtis osa ka K. Eenpalule. Tema tegevus sel ajajärgul on õige viljakas ning temast on saanud Vabariigi Presidendi poolt ametisse kutsutud esimene Peaminister.

Selle kõige juures K. Eenpalul on jatkunud tahet lüüa korraldavalt kaasa ka teistel tegevusaladel. Poliitilise elu uueksloomisel ja tervendamisel on ta jälle elustanud ka enda omaaegseid kultuurtegevuse ja seltskondliku tegevuse traditsioone. Ta on pidanud palju tuumakaid rahvuspoliitilisi kõnesid, millede on avaldanud julgeid loovaid mõtteid. Ta on äratanud ellu mõndagi aateala, ta mõtted on võetud omaks ja nad on pääsnud või-

dule. Ta on püüdnud selgitada meie rahva ideoloogiat ning teda võib pidada selle ala visamaks pioneeriks. Tema algatusel ja õhutusel on teostunud nimede eestistamine, algas kodukaunistamine, tema on elustanud hulga meie isamaalaule, ta on teinud katseid ka uue hümniga saamiseks. Ning raamatu alal see raamatukogude isa näitas oma vana asjatundlikkust ja sõprust raamatu-aasta vaimlise juhina. Samuti on ta pannud omaaegse Riigivanemana aluse praegustele Vabariigi Presidendi kirjandusauhindadele.

Meie näeme sellest lühikesest ülevaatest kui viljakas ja järjekindel on olnud K. Eenpalu tegevus. Meie näeme temas mitte üksi suureandelist ja aatelist isamaalast, kes on kohusetruult püsinud eesti rahva poliitilise eneseteostuse võilluse esirindel, vaid ka suurt inimest, kes on mõjutanud aega ja arenguteede kujunemist. Ning võime olla rõõmsad, et ta elulöö kokkuvõtte tegemise aeg on veel kaugel, kuna ta alles nüüd astub oma meheea teisesse poollesse.

Ühes Kaarel Eenpaluga Vabadussõja rindel

Albert Kivikas.

Oli meid sadakond või natuke enam Tartu koolipoissi, kes Tartu Vabatahtliku Pataljoni nime all jaanuari algul 1919. a. pataljoniülema leitnant Karl Einbundi (Kaarel Eenpalu) juhtimisel asus Viljandist rindele. Oma esimesed tuliristsed pataljon küll oli saanud juba Kärstna all, kui seal sama kuu algul pidurdati punaste edasitung, kuid see oli siiski ainult lühike, mõnepäevane retk, kust siirduti peagi Viljandisse tagasi. Viljandisse omakord oli tulnud Põltsamaalt, kuhu oli taganetud pärast Tartu langemist, kui seal 2-ses polgus puhkes sisemine rahunus ja rittmeister Balahhovitš oma väesalgaga kõigist eesti sõjajärgemuse käskudest hoolimata avas punastele Tartu eelse rinde. Koolipoisid, kahes lööksalgas, ühes „treffneristid“, teises „kommersandid“, olid osalt viimasemaid kaitseliidu osi, kes loovutasid oma koolilinna. Põltsamaal moodustati üksikuist lööksalkadest pataljon ja selle ülemaks määrati leitnant Karl Einbund. Teistest ohvitseridest olid esimese roodu ülemaks kapten O. Eller ning teise roodu ülemaks ülemlitnant M. Libene. Mõlemad need rooduülemad hiljem langesid lahingus. Peale nende kolme kuulus pataljoni ohvitser-

konda veel praegune riigikohtu prokurör kpt. A. Luiga j. t. Siirdunud Põltsamaalt Viljandisse, hangiti siin veelgi üksikuid vabatahtlike juurde ja nüüd oli sattunud pataljoni ka muud elementi peale koolipoiste ja kooliõpetajate, kes, muide, kuulusid enamikus pataljoni kolmandasse, nn. tagavararoodu. Viljandis püüti poistele anda niipalju kui võimalik sõjalist õppust, sest paljudki meie seast olid säärased, kes olid saanud püssi kätte alles esmakordselt. See „utsin“ aga ei saanud kesta kaua, sest rindel oli kibe, punased tulid järjekindlalt edasi ning vastu tuli saata neile kõik, kes vähegi olid käepärast. Nõnda siis sündis ka meiega, koolipoistega, kuigi meid kui alaealisi oli lubatud esialgu jätta ainult Viljandisse, linna sisemiseks kaitseks. Kas keegi seda otsest lubanud oli, polnud kindlasti teada, kuid sädrane jutt poiste seas liikus. Sellest aga tõmbas nüüd lõplikult kriipsu läbi käsk rindele minekuks.

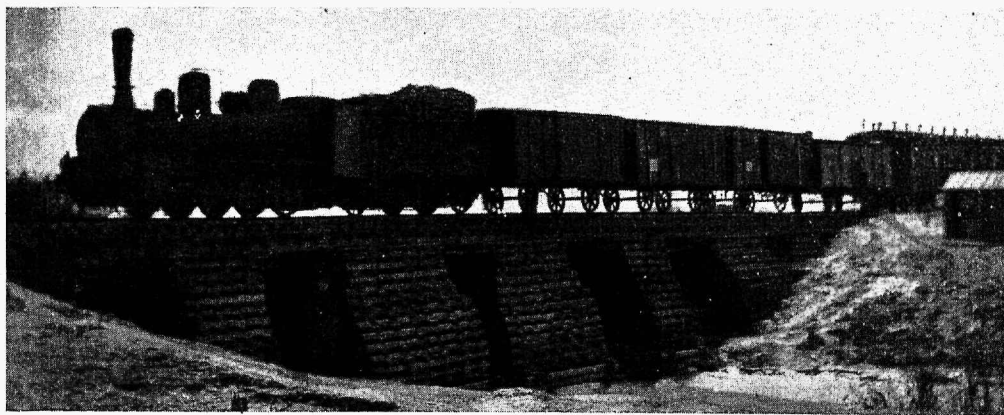
Ühel jaanuarikuu hilisõhtul kubises siis Viljandi turuplats ümberkaudsusest kokkuætud kütütregeidest, milledega varsti algas pataljoni sõit Võrtsjärve poole, rindele. Paar päeva enne seda oli kestnud kibe jaht va-

rustise järele, sest vabatahtlikud olid väga nõrgasti riidetatud. Nimetamisväärt varustust aga siiski ei saadud, peale mõne vana sineliräbala, vatipükste ja mõne paari kollaste vene saabaste, mis saadi kuskilt rekviereerida. Sama vilets kui ihukate, oli ka vabatahtlike relvastus. Ainult vist esimese roodu poistel, „treffneristidel“, olid korralikud vene püssid, meil, „kommersantidel“, aga teises roodus olid sõna otseses mõttes vanad jaapani püssiloksud, ei tea kust hangitud, mis tihti keset kibedamat lahingut noore vilumatu sõduri häтта jätsid ja meeleheitel viisid. Sekka oli mõnel vabatahtlikul ka saksa karabiin või mõni muusüsteemiline püss. Kuulipildujaid ei olnud rohkem kui kogu pataljoni peale üksainus automaatrelv „Madsen“. Sääraselt „poolpaljal“ ja võiks öelda ka „paljaste kätega“ pidime minema siis vaenlasele vastu.

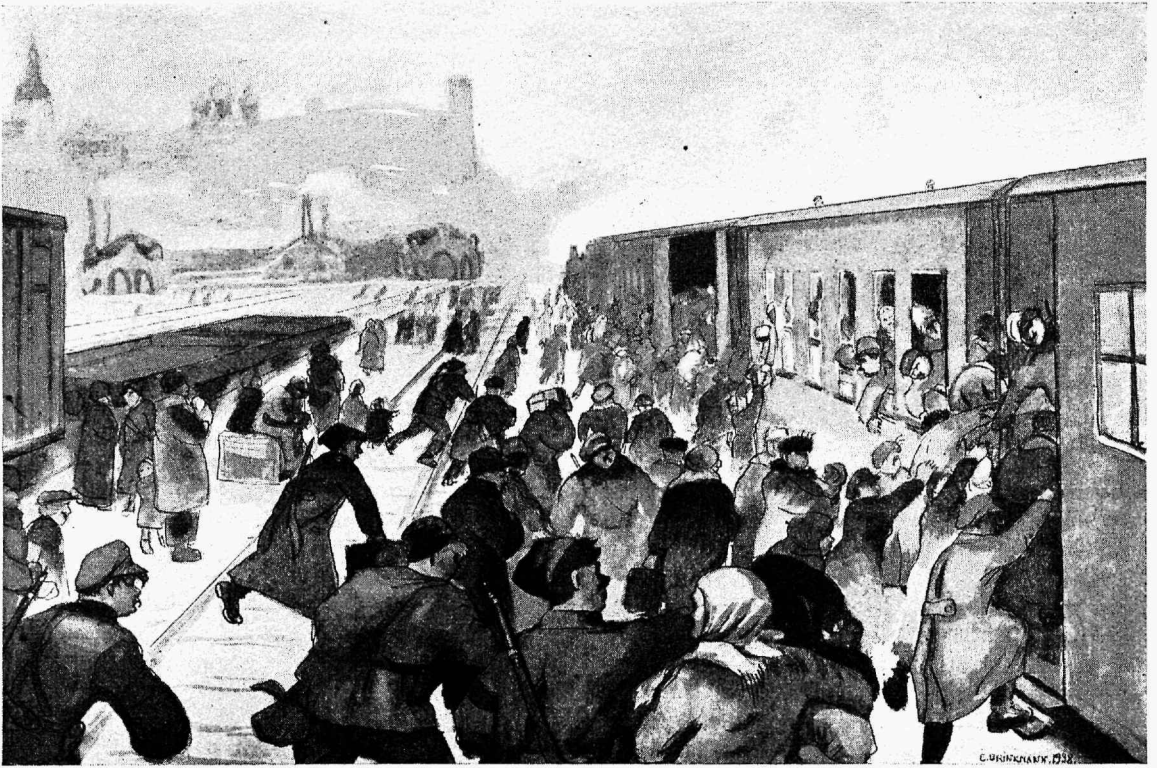
Kestis enne tükk aega sagimist Viljandi turuplatsil, kui pataljoni salkade kauppa oli asetatud regedele, kui kustki kuuldus hõige: „Pataljon, minu järel edasi!“ See oli käsk minekuks pataljoniülevalt, kelle „kanakorviga“ regi hakkas liikuma esimesena. Varsti juba sõitsimegi pikas reas umblumisel teel mööda Viiratsi teed. Kuigi oli käsk rindele minekuks, ei võtnud poisid seda kuigi tõsiselt, vallatlesid ja rõkkasid laulu kogu tee. Arvati, et noh, ega's päris sõtta meid ikkagi ei viida. Pealegi hakkasid kohe liikuma reelt reele jutud, et viiakse meid nüüd tagasi Tartu ja meil on ülesanne puhastada ainult Tartu tee väikestest vaenlase salkadest, muuks otstarbeks ei olevat sõjaülemusel meid õigus kasutada. Kuid kui palju siis meie ikkagi teadsime sel ajal üldisest olukorrast rindel ja kõrgemate ülemuste kavadest! Tehti ainult oletusi, millest üks oli targem kui teine.

Varasel hommikul, läbi kogu öö trallitamist ja naaklemist, leidsime endid Vaiblas. Jõesuus pidi asuma teise polgu mingi osa, kelle pidime ära vahetama. Ja see näis olevatki me esialgne ülesanne. Lõbus meeleolu, hoolimata magamatusest, jatkus siingi, olime ikkagi alles nagu kari ülemeelikuid koolipoisse, kes kogu maailma võtavad ainult vallatlevalt ja „krutskide“ seisukohalt. Ka püüdsid ohvitserid, eriti aga pataljoniülema rahustada meid, et midagi väga tõsist meil ikkagi ees ei seisa ning pataljoniülema esimeseks mureks oli, et saaksime hästi vähemalt süüa. Ning seda me saimegi ja peab ütleva, kogu retke kestel, kuigi üsna tihti tuli näha ka nälga kui lahingud jätkusid kogu päeva ja kokad ägeda püssikärina tõttu olid kadunud kui tina tuhka.

Vaiblas näiliselt jorutasime niisama ja meil ei paistnud olevat siin mingeid tõsiseid ülesandeid. Vahetasime ära ainult 2-se polgu osa, millest meie juurde jäi ühes mõne mehega „Colt“, hädapäraseks täienduseks me nõrgale relvastusele. Ei osanud me ka siis veel asja võtta kuigi tõsiselt, kui siit edasi liikusime, üle jõe läksime ja „küüdi korras“ vallutasime Rake küla. Öhtuks jõudsimme Sangla mõisa, kus alles esmakordselt nägime punaste jälgi. Siin oli asunud ainult vähearvuline enamlaste ratsasalk, õuel oli hobuste jälgi, kuid punased olid ise pagunud. Rüüstatud mõisa sisemus, kus klaveril oli tapetud siga, mille tunnistuseks oli praegugi selle kaanel kaks värsket seajalga, purukspekstud mööbel jne. löi alles nüüd midagi rindeõhkkonna taolist. Kuid päris tõsiselt ei mõistnud me võtta oma olukorda ka veel siis mitte, kui süda-ööil tuli pataljoniülema käsk edasi liikuda ja me pühapäeval varasel hommikul 16. jaanuaril seisime Rannu mõisa all, kust pidime

Meie vägede poolt 1919. a. sügisel ajutiseks liiklemiseks kordaseatud raudteesild Siita jaama lähedal, Lätis. Sillal üks meie ronge.

Enamlaste lahkumine Tallinnast Saksa okupatsioonivägede tuleku eel, veebruaris 1918. a.

punased välja lööma. „Ega mingit lahingut sellegi pärast tule,” arvasid paljud ja lõõbiti ning rääseldi endiselt, kuigi meeolule oli vajumas mingi salapärane surve. Ning kui siis ometi puhkes lahing, ei olnud selleski midagi hirmsat. Kuski paugutati ragnal, marssisime kiiresti ahelikus, ilma aga, et oleksime saanud ise lasta ühtki pauku. Ning kui siis lõpuks lahing oli lõppenud ja me lauldes mõisa marssisime juba kolonnides, paistis möödunud lahingki ainult mingi mänguna. Kuid alles see, mis tuli pärast lahingut, oli oma äkilisusega hirmus. Sest kohe selgus, et meil oli ka ohvreid. Esimese roodu veltveebel Boris Kofkin oli saanud läbi saksa raudkiivri, mis oli tal lahingus peas, kuuli ja lamas nüüd meelemärgusestuna mõisa kõrvalruumis. (Suri hiljem Tartu haiglas.) Ta kõrval lebas surnuna meie koolivend maakuulaja Ahas, kes oli saanud kuuli rindu. Ning õuel lebas paadunud veres maas keegi mustas riides mees, kelle punased olid lasknud siin maha... Süütu mäng oli nagu järsku kadunud ja rinne hakkas korraga näitama oma tõsist, õudset

nägu. Esimene vere nägemine mõjus nõnda, et kokad ei teadnud, kuhu sel päeval valmiskeedetud supp panna, sest sööjaid oli väga vähe...

On aga lausa ime, kui ruttu inimene siiski kohaneb kõigis olukordades, eriti veel rindel. Sest varsti olime meiega harjunud oma õhkkonnaga niivõrd, et meid ei löönud „verest ära” ega võtnud söögiisu enam mingi vere nägemine ega muudki kolledused. Üsna lühikese aja tõttu said meist juba üsna külmaverelised sõdurid, kes, ja ma tahan arvata, et päris korralikult täitsid neile antud ülesandeid. Meie retk Viljandist kuni Valgani, kus meid juhtis pataljoni ülemana Karl Einbund, kestis küll vaevalt kuu aega, kuid lahinguid sel raskel teel, kus liikusime Kuperjanovi partisaanidega ja soomusrongidega külg külje vastas, ei olnud sugugi vähe. Päevast päeva peale tungides möödus harva päev, kus ei olnud lahingut ja kus meist keegi ei langedud või ei saanud haavata. Tihti olime sõrises hädadohtlikus olukorras, kus ettevõtlikum vaenlane oleks võinud meid kerge

Valga vabastamisest 1. veebr. 1919. a. osavõtnud väeosade paraad Valgas.

väevaga hävitada viimse meheni. Eriti tuleb seda toonitada selle kohta, kui kohe peale võitu Rannu all teisel ööl vallutasime Rõngu, mis oli kaugel punaste seljataga, kuna soomusrongid seisis alles Elva purustatud jõesilla taga ning Kuperjanov, kes hiljem asus oma rindega meie ja soomusrongide vahele, oli Tartust alles rindele tulemata. Seekord pidime Rõngu siiski jätkma ja vallutasime selle uuesti alles ühes partisaanidega, kusjuures enne päevade kaupa olime pidanud raskeid lahinguid pealetungivate punaste läti kütitudega Valgutasa.

Kuid mitte ainult Rõngu, sest kaks väga visa lahingut oli meil ka Pikasilla pärast. Punased pidasid seda sõjaliselt väga tähtsaks punktiks ega tahtnud hõlpsasti käest ära anda, kuna selle vallutamiseks võisid ühineda ühiseks löögiks meie kaks lõunarinde väegrupi — Tartu-Valga ja Viljandi-

Valga grupp. Ometi suutsime Pikasillast punased välja lüüa oma väikesele arvule vaatamata ja hoolimata järgmisel päeval uuest vihasest vastupealetungist, punased taganema lüüa ja ühineda sealsamas Viljandi poolt Valgale liginevate Viljandi koolipoistega. Nõnda ühinesid õieti kahe linna koolipoisid meie lõunarindel ühiseks tervikuks, kes ühise jõuna võis murda läti kütibrigaadi, venelaste ja hiinlaste ühispealetungi ning vallutada Valga.

Tõsised lahingud olid meil ka Hummuli mägismaal Tõrva lähedal. 3-mas polk oli siin juba mõnda aega võidelnud, püüdes Tõrvat vallutada, kuid ikka olid ta pealetungid tagasi löödud. Ka nüüdki oli väenlase vastupanu visa, kuid murdus siiski lõpuks meie ühisel survele. Raudsepa talu juures väenlane katsus küll veel kanda kinnitada ja pidas siin ägedalt vastu kuni õhtu pimedani, kuid lõpuks taganes ka siit. Kuigi me ei sattunud otsekoheselt osa võtma kuulsast ja verisest Paju lahingust, mille tulemus otsustas Valga saatus, aitasid ka meie võitlused luua ometi seda üldolkorda, et Kuperjanovi partisaanidel ja soomusrongidel ühes soomlastega võimalus Paju mõisa vallutada ühtlasi ka Valga.

Kõigis meie poolt läbitehtud lahinguis juhtis Karl Einbund ühes oma rooduülematega meid isiklikult, olles kogu aeg samaväärselt tules, kui meie kõik. Ta ei olnud pataljoniülem, kes oleks istunud kuski tagaselja oma staabis ja juhtinud sealt lahingut. Ta marssis meiega ühes ahelikudes ning ei paistnud temas olevat erilist ülemuslikkust. Ta käitles meid mitte kui mingeid lihtsõdureid, teades, et tegemist on vabatahtlike koolipoistega, vaid kui omasuguseid, olles meile oma suuremate sõdurlike kogemuste poolest nagu vanemaks vennaks või isaks.

Usun, et head mälestused on jäänud eranditult kõigile meile oma pataljoniülemast K. Einbundist-Eenpalust, kes meid ähvardaval silmapilgul oli koonandanud Tartu Vabatahtliku Pataljoni lipu alla võitluseks sissetunginud väenlaste vastu. Tahaksin toonitada ta teeneid sõdurina ja sõjaseltsilisena eriti nüüd, kus Kaarel Eenpalu on saamas 50 aastat vanaks.

Meie suurtükiväe transporteerimine Pihkvas üle Velikaja jõe 25. mail 1919. a. Soomusrongide Diviisi poolt ehitatud parvel. (Sillad üle Velikaja olid enamlaste poolt purustatud.)

Pihkvat kaitsmas.

Res. n.-leitn. E. Bachval.

(Järg. Algas „Vab. Täh.“ nr. 4, 1938. a.)

Pihkvas.

Koidikul vahetasime ära meie 5. roodu, kes oli Pihkva silla kaitsel ja läks nüüd eeslinnile. 5. roodu ülemaks oli kapten Elbrecht, kes sai Pihkva taga raskesti haavata.

Päeval käisime leitn. Pensaga surnukuuris meie langenuid viimast kord jumalaga jätmas. Neid oli palju.

Meie veltveebel lamas rahuliku näoga.

Vaadates kaaslasti miski nagu nõõris kõri, õhku oleks nagu olnud vähe.

Algas rahulik ja ühetooniline valveteenistus raudtee sillal Velikaja jõel.

Eestipoolne silla jatk oli punaste poolt puruks lastud; meie mehed olid aga kogu purustatud sillaosa jõepõhjast kuni raudtee kõrguseni ehitanud uuesti ajutise sillana, ladudes liiprid ristamisi ja kinnitades raudkonksudega, mis nägi nüüd välja nagu kõrge ristilaaditud liiprite virn. Silda parandati ja kohendati alata, rongid aga liikusid kogu aeg ettevaatlikult üle.

Meie roodu mehed asusid ühes majas Eesti poolsel kaldal, silla lähedal. Vähe oli meid üldse jäänud järgi, jatkus vaid silla valvamiseks.

Ilmad olid ilusad, meeoleolu rahulik; punased olid linnast pekstud kaugemale. Jälle saime olla vabamad ja kosutada närve; jälle saime päikest ja puhast õhku, korralikult süüa ja puhata. Käisime Velikajas ujumas ja sagedasti õhtuti, kui oli aega, ka aerutamas.

Vahest said meie mehed suuri kalu. Andis kohe tõsta. Tunnimees oli kord sillal seistes näinud jões tumedat kogu ja tulistas seda. Mõne sekundi pärast kerkis vee pinnale kala. Praad sai aus.

Kohalikud elanikud olid Pihkva vallutamise ajal püüdnud jõkke kukkuvatest kahurimürskudest uimastatud kalu puudade viisi. Vene valgekaartlased aga püüdsid linnast eemal kalu, käsigranaate jõkke pildudes.

Elu Pihkvas 1919. a. suvel.

Pärast punaste Pihkvast kaugemale surumist muutus elu linnas pikapeale rahulikumaks. Polnud enam kuulda kahurimürinat ega kuulipildujate tärisemist, mis oli kaua närveerinud rahulikke elanikke.

Tänavail kihas päeval elu. Kodanikud askeldasid naeratavate ja rahulikkude nägudega oma igapäevaste toimetuste juures. Trammid liikusid.

Eesti sõdureid oli linnas liikumas vähe. Neid võis rohkem kohata raudteejaama ümbruses, kuhu tulid meie eselonid, soomusrongid, varustusrongid. Sõdurite meeoleolu oli hea — välimus jättis aga nii mõndagi soovida. Ka ohvitserid olid kulunud sinelites või kergeis sõduri suvepluusides, vaevalt märgatavate auastmete märkidega, või koguni ilma; sõdurid olid rohelistes ja mustjas-hallides sinelites või erariietes, jalas rasked „tankid“ või koguni pastlad, või ka paljajahu.

Selle vastu kihasid aga tänavad vene valgest, eriti batjka Balahhovitši ohvitserest ja sõdureist: ohvitserid kõik uutes korralikkudes sinelites ja kasakamundrites, õlakud kiürgamas kullas, rinnas ripnesid ristide ja rahade read; nad astusid tänavail kannuste kõlisesid peegelläikivate säärsaabaste küljes; lohistasid türinal, väikese ratta kõrinal taga pikku läikivat mõõka; käes vibutasid ja plaksutasid vastu saapasäärt

Suurtükitulest purustatud Holahhalnja mõisa Petserimaal Vabadussõja lõpupäevil.

Kalevlaste kuulipildureid Lõunarindel, Petškis, 1919. a.

ratsapiitsa; käitumine oli neil kõrk ja üleolev. Ratsanikud kihutasid alatasa, jumal teab mis tuli neil küll taga oli. Lõbustuskohad, nagu „Luna Park“ ja teised olid alati puupüsti täis vene valgekaartlasi, kes tantsisid, lõbutsesid, kurameerisid.

Trammis sõites seltsis eestlastega ikka mõni vene haritlane ja jutus avaldas soovi, et Eesti võtaks Pihkva jäädavalt oma kaitse alla. Kui mõnele seletasid, et eestlased pole seal maudevallutamise mõttega, vaid on tulnud ennast oma piirist kaugemal kaitsma ja kui vene omad valged väed on saanud jalad alla ja suutelised endid kaitsma, siis lahkuvad eestlased kohe. Venelase nägu muutus siis kurvaks, lõi lootusetult käega, sülitas, pahandas, et siis on punased jälle sees ja ütles vängeid sõnu oma meeste arvel.

Suurem osa ärisid oli lahti, turgu peeti algul igapäev hommikust õhtuni, pärast aga linna komandandi käsul kella 15-ni. Turuplats ja tänavad olid mustad ja koristamata. Nüüd hakati turuplatsi pärast turu lõppu õhtupoole pühkima ja puhastama.

Turul ja poodides oli küll kõiki kaupu ja kraami saada, kuid kalliduse tõttu oli see harilikule surelikule kättesaamatu: leib maksis 10 marka nael, või — 30 mrk., suhkur — 32—34 mrk., valge leib — 20 mrk.; eriti palju oli turul vaarikaid ja maasikaid, 3—4 mrk. nael. Suitsetamine oli kallis: tikutopsi täis eesti „samagonni“ maksis 25 mrk., inglise sigaretid — 3 mrk. tükk, paberossid eesti „samagonnist“ 1.50—2 mrk. tükk.

Raha oli käibel mitut liiki, millest kõige kallimad olid Eesti margad ja tsaarirublad, „Ke-

renski“ rubla maksis tsaari rahast ametlikult poole vähem, kuid harilikult sai „kerenkade“ eest kaupa 2 korda vähem, võrreldes Eesti ja tsaarirahaga. Kaupmehed kurtsid, et osta kaup Eesti ja tsaarirahas sisse ja lõpuks, kui oled kauba müünud, on saanud ainult „kerenkaid“, mille eest enam uut kaupa ei saa sisse osta. Nõukogude raha ei võetud üldse vastu.

Linna komandandi korraldusel hakati organiseerima kaitsesalku. Linn oli jaotatud 5 ossa, igale osale määratud ülem ja mehed 18—50 eluaastates mobiliseeritud linna korra ja julgeoleku kaitseks.

Eraisikute liikumine linnas lõppes kell 22 ja selle täitmise üle valvasid Eesti ja vene valgete patrullid.

Paberi puudusel kollasele pakkimis-paberile trükituna ilmusid ajalehed „Sarja Rossij“ ja „Pskovskoje Veetsje“. Lehed kubisesid vene valgete alatistest hülgavatest võitudest, kuna eestlastest kirjutati ainult nii möödaminnes, vastutahtmist.

Pihkva mahajätmise eel.

20. augusti paiku hakkasid linnas liikuma ärevad kuulujutud: punased tungivat suurte ja korralikkude jõududega peale, Eesti väed aga ei tahtvat enam Venemaa rabades sõdida ja lahkuvat oma riigi piirile... Tänavatel võis näha mornide nägudega närveerivaid kodanikke, rõhutatud ja rusutatud meeolus; jooksti siia-tänna ilma näilise põhjusega. Eesti sõdurite käest päriti igal võimalikul juhul lähemaid andmeid ja kui need kinnitasid kuulujutte, siis häldati, et nüüd on punased varsti linna peremehed; ei loodetud üldse vene valgekaartlaste peale, kellest paljud olid punaste poolt üle jooksnud ja võisid iga silmapilk jälle tagasi jooksta, või toimida äraandlikult.

Kõigile lisaks läksid vene valgete juhid omavahel võimu pärast kiskuma. 23. aug. kuuldus, et kindral Judenitši korraldusel batjka Balahovitši staabi ohvitseri olevat arreteeritud ja 3—4 neist äraandmises süüdistatuna lastud maha, kuna batjkal endal õnnestunud põgeneda mõnekümne mehega. Linnas liikusid tugevad vene valgete salgad ringi; tänavanurkadele olid üles seatud kuulipildujad; kõik kauplused olid kinni, liikumine oli seisma, linn oli nagu rülja surnud.

Meie sõdurid kaevikus.

Pihkva oli punaste poolt ümberhaaratud. Idast ja läänest kostsid tumedad kahurite mürtsud; lõunast Ostrovi sihist, umbes 5 km kaugusest Pihkvast oli kogu päev selgesti kuulda kuulipildujate ja püsside raginat; ainult põhja pool oli vaikne — Oudova peale oli tee veel lahtine. Pihkva oli justkui tangide vahel, mida punased iga tunniga surusid koomale. Mõnikord kuuldus kuulipildujate ragin linnast veidi kaugemal punased olid siis surutud vähe kaugemale, siis aga varsti jälle samal kohal, või veelgi lähemal. Punaste väeosad näisid tegutsema energiliselt; räägiti, et pealetungimas olid kommunistlikud polgud.

24. augustil kasvas ärevus veelgi. Elanikud olid nüüd juba kindlad teadmises, et Eesti väed linna jätavad maha, nägid nad ju kuidas eelmistel päevadel Eesti löögiosad ešelon ešelon järele Pihkvast lahkusid. Ei aidanud rahustamine, et nüüd suudavad valgekaartlased ise kaitsta linna. Kuid oli ka küllalt neid, kes käisid ringi müiates, luuravalt ja iga sõna kõrva taha pannes.

Valitsusasutusi ja ametnikke evakueeriti suure rutuga. Jõukamad kodanikud jätsid linna maha, siirdudes Oudova poole; kel võimalik ei olnud lahkuda, olid mures oma saatuse pärast.

Ostrovi poolt olid punased viimaks lähenenud linnale 3 km kaugusele. Meie Peipsi laevastik sõitis raudteesilla juurde ja pommitas punaste seisukohti jõe kaldal, kusagil kloostri ligidal. Pommitamine näis mõjuvat — kuulipildujate ragin kostis varsti kaugemalt.

Õhtu eel hakkasid punased pommitama vaksalit ja raudteesilda. Mitu tundi sadas pomme, mis kukkusid raudteesilla lähedale jõkke, vee-sambaid kõrgele üles paisates, kuid silda ei tabanud ükski mürsk. Linnas tõusid aegajalt punased raketid ja vilkusid tuled; räägiti, et punaste poolehoidjad annud märku ja juhtinud kahurituld; olla mindud neid otsima. Sõjaväele tähtsaid hooneid, sildu ja teid pommid ei tabanud, ehk kui, siis õige vähe. Surma olla saanud 5-lükmeline perekond, kes istunud toas teelauas; pomm kukkunud kesk tuba ja kiskunud inimesed tükkideks.

25. augustil oli juba ka Moglino jaama sihist kuulda tugevat kahurimürinat. Ärevus tõusis haripunkti. Igasugu kuulujutud ja Hiobi sõnumid, üks halvem kui teine, liikusid ringi ja kasvasid kirbust härjasuuruseks. Räägiti, et punased Irboska-Pihkva raudtee Moglino jaama juures olevat läbilõiganud, kuigi nähti meie diivisi staapi rahulikult viibivat raudteejaamas.

Ka Pihkva-Oudova raudtee pidi olema läbilõigatud ja Pihkva seega punaste rõngas.

Lõuna ajal sõitis meie soomusrong raudteesillale. Sild mineeriti ja valveposte suurendati, et venelased ei saaks meid takistada silla õhku-laskmises. Siis võttis soomusrong peale Inglise esindajad, kes soovisid liinile sõita, viis nad liinile ja sõitis tagasi.

Õhtupoole jõudsid valgekaartlastele paar tanki ja mõned rasked kahurid kohale ja rahvas, haarates kui uppuja õlekõrrest, rõõmustas, et küllap nüüd tankid, jumala abiga, pressivad punased linnast eemale ja teated abist aitavad tõsta sõdurite meeleolu. Ka kindral Judenitši oli korraks näha tankide mahalaadimise juures.

Suure kiirusega korraldasid venelased salke punastele vastusaatmiseks. Raudteelastele, teistele riigiametnikele ja kaitsesalkade liikmeile anti püssid kätte. Haljal murul või linna tänavail õpetati nendele, kes püsse veel polnud käes hoidnud ja võib olla veel õieti näinudki, püssiga ümberkäimist, laadimist, sihtimist. See ettevalmistus kestis vast veerand või pool tundi. Siis palvetati härdalt, lauldi „Isa meiet“ ja mindi ristimärke tehes korratutes salkades, püss nõõriga õlal või käes, kõhklevad ja kindluseta sammul vastu punaste laviinile, saatemuusikaks punaste kahurmürin ja kuulipildujate tärin.

Meie soomusrong purustab raudteesilla.

Õhtul kella 10 paiku sõitis raudteesilla juurde, silda õhku laskma, meie soomusrong. Läksin ka rongile, sest olin ametiasjus linnas viibides oma roodust jäänud maha.

Kaks vaati petroleumi kallati silla puuosa — liprite värna — peale, pandi põlema ja varsti loitis rõõmsalt praksudes ja tuule käes õõtsudes, kõrge tulesammas, valgustades õhtuhämärusse vajunud linna, jõge, ümbrust, hävitades meie meeste nädalaid kestnud töö ja vaeva.

Soomusrong sõitis selle järele sillast eemale ja peatus. Korruga kõlas tume, sumbutatud

mürts, vingumine, kiunumine, veesulin ja pladin. See kestis mõne sekundi, siis jäi kõik vaikseks, ainult tulesammas tõusis põlemisainete juurdelisamisest veelgi kõrgemale, paisates kõrgele mustavaid, keerlevaid suitsurõngaid ja tantslevaid tulesädemeid.

Silla õhkulaskjad tulid jookstes soomusrongi-
le ja rüügisid, et silla keskmine osa ja alussambad lamavad täielikult purustatuna Velikajas.

Viimase soomusrongiga Pihkvast Irboskasse.

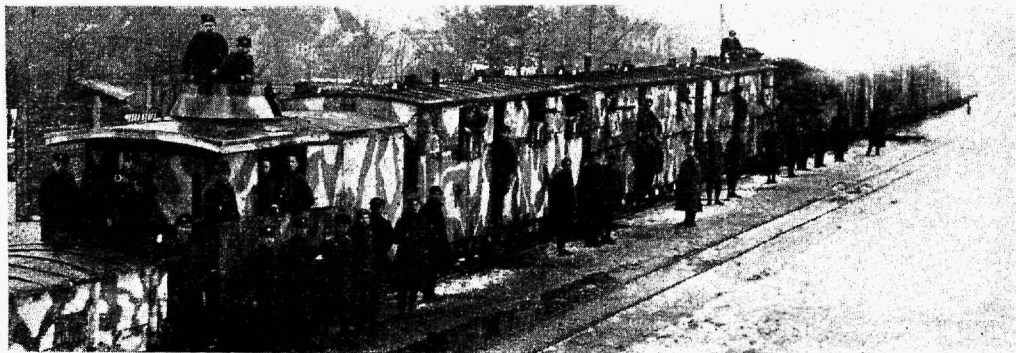
Soomusrong hakkas aeglaselt liikuma kodumaa poole. Vahepeal oli väljas läinud kottpi-medaks, et torka või silm peast välja, nagu õeldakse sel puhul.

Olime tükike maad sõitnud, kui vaatasin tagasi: tulesammas valgustas meile teed, justkui lehvitates jumalagajütuks tulekeeltega, meile soovides head reisi. Jumalaga jah, Pihkva, õudne Keebi ja võimas Velikaja!

Sild Velikajal oli purustatud ja meie soomusrong ei pääsenud enam Pihkvast Oudova kaudu Narva, ainult üks tee oli meie rongile veel lahti — Irboska peale.

Teati aga rüükida, et punased olid õhtu eel, kui soomusrong sõitis silda õhku laskma, juba korra olnud sees Moglino mõisas, mis oli vaevalt pool kilomeetrit raudteest eemal; soomusrongil olnud nendega vastamisi laskmistki. Oli väga tõenäolik, et punased, nähes meie soomusrongi sõitvat Pihkva poole, kõik jõu võtavad kokku, purustavad raudtee ja tungivad rongile kallale. Sellest võimalikust hädaohust olevat räägitud ka soomusrongi ülemalegi, aga see vastanud rahulikult: „Noh, kui meie ees pole roopaid, siis meie taga neid ikka on: võtame tagant roopaid, paneme ette ja olemegi üle purustatud teest.“

Ettevaatlikult, peaaegu hääletult, läbistas rong Moglino jaama, mis näis mahajäetuna, ilma ühegi elumärgita, hääletult kõssitamas ööpimeduses. Kõik tuled olid rongil kustutatud. Mehed

Meie kitsarööpmelisi soomusronge Vabadussõjas.

närveerisid veidi ja igaüks nohises omaette, vah- tides vaikes pilkasse pimedusse oma kohtadel kuulipildujate ja kahurite juures.

Pool kilomeetrit Moglino jaamast Irboska poole pidi olema koht, kus punased võisid va- ritseda rongi.

Juba kerkisid eemal pilkases pimeduses ra- ketid, mida peeti punaste märguande signaaleks, et rong ligineb. Kuuldusid ka mõned harvad püssipaugud. Närvid olid jälle äärmiselt pine- vil. Iga silmapilk võis algada lahingumõll, ha- lastamata võitlus, läbirauimine punaste piira- vast rõngast.

Õnnelikult läbi.

Samm-sammult liikus kodule lähemale rong.

Veel veidi pingutust, siis oli rong kardetavast kohast läbi, oli ühtlasi ka kodumaa piires.

Jälle uhke, võimas ja aukartust äratav oli nüüd soomusrong — tormas julgelt ja kindlalt ööpimedusse. Lõid põlema tuled, valgustades juba veidi kolletama lõõnud sügismaastikku. Va- gunirattad veeresid kiiremini, nagu laulaks: „Kodu, kodu“. Mehed askeldasid, kogunesid sal- kadesse ja naersid muretul, laia nägudega, või lculsid vaguni rõkkades: „Isamaa hülgava pin- nale paistab, kodu meil kaunike, kallike“. Ja iga salmi järele kõlas vägevalt „Hoi la, hoila, hoi lallallaa, õitse ja haljenda eestlaste maa“, nagu oleks südagi lõõnud rutemini, veri soontes voolanud kiiremini, sest — kodu, kodu...

Leidsin pataljoni ja oma roodu kohe üles. Sõitsin Valka, et veidi puhata ja korraldada. Meie 4. rood oli saanud pärast Keebi lahingut rahulikku elu Pihkva sillal, kuid teised roodud rabelesid Pihkva tagustes metsades ja põhjatu- tes soodes.

„Rootsi tundmatu sõdur.“

Eesti võitis kätte oma iseseisvuse sõjas Nõukogude-Venega peamiselt oma jõududega. Kuid seejuures ei saa siiski unustada abi, mis andsid liitriigid, eriti Briti ja P.-A. Ühend- riigid materjaalselt ning Soome, Rootsi ja Taa- ni inimmaterjaliga. Välisabil oli Eesti Vabadus- sõjas kõigepealt suur moraalne tähtsus, kuid ka Vabadussõja tegelikus läbiviimises tuleb seda vääriliselt hinnata. Sõjavarustus Britist ja elu- tarbeained P.-A. Ühendriikidest olid tugevaks toeks Eestile iseseisvuse võitluses. Soome va- batahtlikud jälle omakorda suurendasid Eesti sõjaväe löögivõimet Vabadussõja algul peetud veristes otsustavates lahingutes. Rootsi ja taa- ni vabatahtlikkude osa ei olnud küll nii suur, kuid nende osavõtt meie Vabadussõjast oli tu- gevaks moraalseks toeks, kuna seega Skandi- naavia rahvad näitasid, et nende poolehoid on eesti rahva poolt ta saatustlikul tunnil.

Vabadussõjast on möödunud peaaegu juba 19 aastat, kuid kahjuks ei ole veel välisabi kohta meil ilmunud kõigekülgeid kokkuvõtteid, kuigi see väga vajalik on vabadussõjaaegse Eesti sõjapoliitilise olukorra selgitamiseks ja hindamiseks. On avaldatud küll üksikuid üle- vaateid soome abiväe tegevusest Eestis; taani vabatahtlikkude abistamisretke üle on ilmunud kolonel Borgelini mälestusi, kuid briti ja rootsi abi üle ei paku Vabadussõda käsitlev kirjan- dus peaaegu mitte midagi. Briti abi kohta on olemas küll üksikuid mälestuskatkendeid kind- ral Laidonerilt ja admiral Pitkalt, rootsi va- batahtlikkude osast Eesti Vabadussõjas leidub

ainult siin-seal üksikuid märkmeid. Kuigi rootsi vabatahtlikud üldiselt tähelepanu äratavaid kangelastegusid korda ei saanud, ometi see fakt, et Rootsi Raudpea Karl XII järglased eesti rahva iseseisvuse eest tulid verd valama, on küllaldane, et ka rootsi vabatahtlikkudele anda aukoht teiste rahvaste abivägede kõrval.

Nende ridade kirjutajal oli võimalus 1919. aasta kevadel Stokholmis tutvuda Rootsi abiväe organiseerimisega ja hiljem jälgida ka nende abiväe tegevust Eestis. Kui tol ajal mõningad asjaolud sundisid ka nende ridade kirjutajat suhtuma skeptiliselt „Rootsi korpusesse“, siis hiljemalt tutvudes lähemalt rootsi vabatahtlik- kude osaga Soome ja Eesti vabadusvõitluses, on tulnud endisi seisukohti revideerida. Üldine suhtumine rootsi vabatahtlikkude abisse peaks muutuma veel siis kui lähemalt tutvume Rootsi vabatahtliku Conrad Carlssoni mäles- tustega Soome ja Eesti Vabadussõjast, mis hiljuti trükist ilmus rootsi ja soome keeles pealkirja all „R o o t s i t u n d m a t u s õ d u r“.

Meie ei tea, kes on Conrad Carlsson ja kas oligi selle nimelist rootsi vabatahtlikku Eesti Vabadussõjas. Meie ei tea ka kuivõrd tõsiasja- oludele vastavad tema kirjutused Soome ja Eesti Vabadussõjast. Kuid see, mida ta jutustab on usutav. Conrad Carlsson ei ole kange- lane, ta ei näita end ka sellisena oma mäles- tustes, vaid kui lihtne palgasõdur jutustab ta seda, mida ta on näinud ja läbielanud. Ta jutustusel on tunduv traagiline kõrvaltoon, mis peamiselt tingitud näib olevat sellest, missu-

Soomusrong nr. 1 („Kapten Irv”) meeskond jalutuskäigul
Võrus aprillis 1919, elanikkude meeleolu tõstmiseks.

guse saatuse osaliseks tema ise ja tema sõjaseeltsilised hiljem saanud. Ka meil on sagedasti kurdetud, et sõda on moraalselt laostanud Vabadussõjaaegset generatsiooni. Rootsi vabatahtlikkude saatust Conrad Carlssoni jutustuse järele on veelgi traagilisem. Enne kui lähemalt tutvume Conrad Carlssoni ja ta sõjaseeltsiliste elamustega Eesti rindel, laseme tal jutustada allpool sellest, mis sundis rootsi vabatahtlikke minema Soome ja Eesti lahinguväljadele, milliste tunnetega nad jälle sõja lõppemisel pöördusid kodumaale ja milline saatust on neile saanud osaks.

„Enne kui hakkasin sõduriks,” jutustab Conrad Carlsson, „katsetasin üht ja teist elukutset. Olin metsatööliseks, palgiparvetajaks ja teede-ehitus inseneri abiliseks. Kui sõda süttis ja ka meie erapooletus maas häirekellad helisesid, valdas mind ennetundmatu soov tutvuda sõdurieluga. Võib olla ehk kangastusid mu silme ees Rootsi ajaloo kangelasteod. Võib olla tundsin alateadlikult salajast kutset või need mõned tilgad saksa verd, mis voolavad minu soontes, kutsusid mind. (Mu ema oli balti sakslane, ta tuli Rootsi ühe soomlasest tolliametniku perekonnaga, kes oli sunnitud Tallinnast põgenema poliitilistel põhjustel.)

1914. aasta sügisel astusin teenistusse Bodenisse väljasuurtükiväkke. Kolm esimest aastat möödus, nii nagu teistel tuhandetel noortel meestel enne mind. Esimene aasta reamehe koolis, teine ja kolmas allohvitseri ja veltveebli koolis. Sügisel lahkusin koos 22. patareii seltsimeestega. Sõjavastase kihutustöö laine levines noil aastail üle maa. Sõjamehi avalikus elus ei

sallitud. Rügement uputati ühe revolutsioonilise kirjandusega. Katse tsiviilellu tagasi pöörduda ebaõnnestus, sest sõjaväeteenistuse alal olin liiga järsult vastu astunud revolutsiooni apostlite kõnedele. Võib olla olin siis liiga noor, et osata kohaneda ümbrusega. Minus on olnud alati midagi, mis on orjaliselt alistumise vastu. Olen tahtnud olla iseseisev ja tegutseda ning mõelda vabalt.”

Conrad Carlsson ei jäänud kauaks tsiviilellu, sest tal ei olnud seal kohta ja ta ilmus tagasi Bodenisse kindlusesse 1918. aasta veebruaris, kus ta sõlmis lepingu veel kaheaastaseks teenistuseks. Sinna ei jäänud ta aga kauaks. Soomes algas Vabadussõda. Ta põgenes koos oma patareii seltsilistega Soome ja tegi kõik lahingud kaasa kuni Soome kodusõja lõpuni.

Sealt pöördus ta tagasi Rootsi ja jätkas oma teenistust Rootsi kindluses. Igapäevast kasarmuelu pidas ta vastu ainult kuni Eesti Vabadussõja alguseni, mil ta teist korda põgenes oma väeosast, et rutata appi Eestile. Eesti Vabadussõja lõppemisel siirdus ta koos Balahhovitsiga Lätisse ja sealt edasi Poolasse, kust ta pääses tagasi kodumaale.

„Meid, kes vabatahtlikkudena läksid itta sõtta, ei ole enam palju järel,” jutustab Conrad Carlsson edasi. „Paljud uinuvad Soome metsades ja surnuaedadel, Eesti ja Läti mustas muldas või Poola liivalagendikel. Nemad on meist õnnelikumad. See osa meist, kel oli akadeemiline haridus, rikkad vanemad, jõukad sugulased ja sõbrad on leidnud koha ühiskonnas. Raha ja ühiskondlise seisukoha tõttu on nad pääsenud kõrgetele kohtadele, neil on võimu ja väge ning nad võivad kinnitada sõjaristid ja kangelasmedalid oma frakile. Nad on unustanud oma relvavennad. Kui kohtavad neid tänaval, võtavad nad taskust krooni ja ulatavad neile kohvirahaks. Kui meie läheme nende uhketesse korteritesse, siis saadetakse meid nagu kerjajaid kööki, nagu ei tunneks nad enam meid.

Seal väljas olime meie kõik ühevõrdsed. Valged, samuti kui punased ei teinud meie vahel vahet. Ka surm ei tunnud klassivaheid. Seal olime meie kõik relvavennad, hoolimata sellest kas ühe isa oli peadirektor või pops. Kuid niipea kui meie jalg astus jälle Rootsi pinnale, tulid ilmsiks ühiskondlised vahed. Meid,

kes olime ilma igasuguse va-
randuseta, mõisteti hävinema
olemasolu lootusetus heitluses.

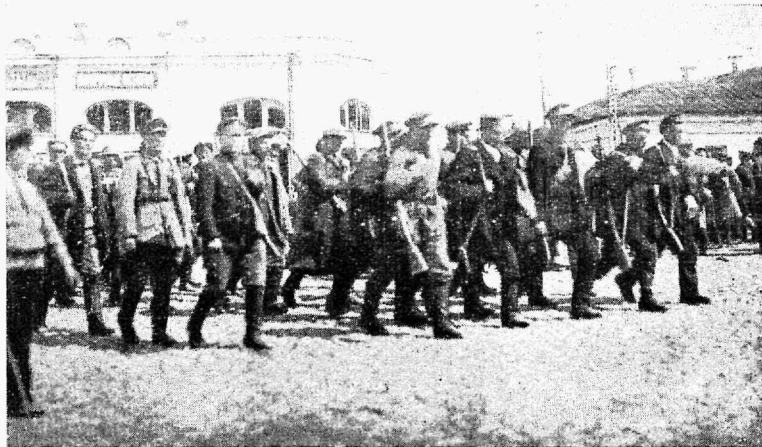
See on nende meeste saatus,
kes 1918. ja 1919. aastal olid
Rootsi parempoolsetele ajaleh-
tedele „kangelasteks” ja pu-
nasele ajakirjandusele „lihu-
nikkudeks”. Ja ometi kui meie
läksime, olime kõik õilsama-
test tunnetest kantud. Juba
varasest lapsepõlvest peale oli
meile koolis tuubitud pähe, et
„rüssa” oli röövinud meilt Soo-
me ja Rootsi oli siis jätnud
Soome võitlema üksi venelaste
vastu. Nüüd isamaalik aja-
kirjandus ja autoriteetsed isi-
kud kutsusid mehi aitama ven-
nasmaad. Paljud muidugi tai-
pasid kui hädaohtlik on pu-
naste võit Soomes. Kahtlemata
oleks see ka Rootsis esile kutsunud
kodusõja. Meeleolu maal oli
sarnane. Rügemendi nooremad
juhud, kel oli võimalus kuulata
pealt üleskihutatud vanemate
ja nooremate sõdurite kõnelusi,
teavad, milleks siis valmistuti.

Vist ei ükski neist kodanlastest,
kes ergutasid meid minema, ei
võinud aimata, et meie kangelaste-
gu tõi meile sääraseid tagajärgi,
nagu neid hiljem saime tunda.
Võib olla oli neil kavatsus meid
kuidagi aidata, kui tuleme tagasi.
Oli hädaoht mööda, unustati ka
meid.

Meid on pahempoolsetes ajaleh-
tedes tembeldatud seiklejaiks,
õnneotsijaiks ja ühiskonnava-
staseks elemendiks. Seda meie ei
olnud, kuid selleks meie saime
kodu tagasi pöördudes. Läksime
vabatahtlikkudeks sisemisel sunnil
ja meie ei saanud teha teisiti. Palgaks
meie ei saanud kulda ega ainelist
kasu. Palka saime vähem kui
kodus Rootsis tavaline päevatööline.
Tegime mis suutsime ja vähe
enamgi.

Meil kodus ajalehed nõretasid
sagedasti rõõmust meie kangelaste-
gude üle. Kindlasti tühjendati
28. märtsil nii mõnigi punšiklaas
ja joodi Rootsi kangelaslikkuse
terviseks — „Võitsime, tervist,
elagu”. On nii kerge olla kan-
gelaslik. Verega pesime maha
ametliku Rootsi häbipleki. Tänuks
paljudki meist sattusid halvale
teele. Meie rahutumad, hakkasime
halvaks panema neid, kes meid
ülistasid. Läksime uuesti maalt
välja Eestisse, Lätisse, Poolasse
ja Venesse. Otsisime võitlust
ainult võitluse pärast. Suurtükid,
kuulipildujad, püssid olid nüüd
need masinad, mis andsid meile
leiba ja surma.

Kui lahingud lõppesid, katsusime
meie ellujäänud veel kord saada
töötavaiks, kasulikeiks

Kuperjanovi partisanid marsivad
vallutatud Pihkvasse
25. mail 1919. a.

inimesiks. Seda meile ei võimaldatud.
See pärast oleme saanud selleks,
kes meie nüüd oleme. Oleme kerjajate
ja kurjategijate jõuk, kes asuvad
maanteedel, SA-kodudes, kes on
streigimurdjateks ja elavad seaduste
äärmistel rajamaadel. Kuid siiski ei
ole meie kaotanud midagi. Kõigest
hoolimata on olnud nelja-kümne-
aastaste meeste elu sisurikas. Täis-
kauneid ja ka õudseid mälestusi. Kui
halvasti pole ka minu käsi käinud,
minul on olemas siiski minu mälestused.
Neid ei saa minult röövida keegi.
Kui vilets ja vaevane olengi ja kui
palju on ka minul võlgasid, kuid seda
vara ei suuda keegi mööta. Need on
mälestused Vilpula, Messuküla, Tampere
ja Lempälä lahinguist. Need on
mälestused Narva ja Jamburgi
vallutamise ja lugematuist lahinguist
Eesti ja Läti metsades. Õhtud väljadel
balalaikamuusika ja kasakatantsuga,
ööd ja mustasilmalised kasakatüdrukud.
Puhkepäevad Tallinnas, Tartus,
Riias ja Brest-Litovskis, kus kergemeelse
palgasõdurina heideti raha tulde.

Olen elanud pinevat ja hädaohtlikku
elu, kuid olen möögaga kaasa aidanud
nelja uue vabariigi loomisele Euroopa
kaardile. Olin kaasas kui kaksteist
soomlast ja üheksa rootslast tagasi
tõrjusid vene madruste rügemendi,
et vabastada põgeneva juudi peret;
ja kui neli soomlast ja neli rootslast
püstolid käes vene valgekaartlaste
pogrommi vallutatud linnas nurja
ajasid. Olen võtnud osa tuhandeist
muist seiklusist ja kui kord siit
ilmast lahkun, siis teen seda
tundega, et siiski olen kord ka
tõeliselt elanud.

Arge mõistke nii valjult kohut
meie üle. Rindemees suhtub elusse
ja surmase teisiti kui teie. Rahval,
kes 120 aastat elanud rahu, on

raske mõista sõja psühholoogiat ja kes kord on rindeelu närvekulutavat põrgut tunda saanud, neil on raske jälle harjuda kodanliste eluviisidega. Meil ei ole juuri ühiskonnas. Oleme väl- ja kihutatud oma töökohtadest. Rahutus sööb meid. Oleme määratud hävinemisele.“

Säärase eeleegilise sissejuhatusega algab Conrad Carlsson oma jutustust sõjajuhtumistest Soomes, Eestis, Lätis ja Poolas. Kuigi ta on kibestunud hiljem osaks saanud ülekohtust oma kodumaal, püsib ta siiski olukordade kujutamisel objektiivsuse piires, mis annab erilise väärtuse ta mälestustele. Eesti osas annab Conrad Carlsson hea iseloomustuse „Rootsi korpuse“ koosseisust, ta juhtidest ja ka selle osast lahinguväljadel. Ta on ka kaasaelanud omal ajal palju kõmu tekitanud Frantsi protsessi,

kus Rootsi korpuse ohvitserid ühe oma kaaslasist Narvas mõistsid surma ja ka otsuse viisid täide. Peale selle on ta kaasa teinud lahingud Narva taga, Pihkva all ja ka võtnud osa Judenitši sõjakäigust Leningradi peale. Algul on ta teeninud 5. rügemendis, hiljem liitunud Ekströmi salgaga ja siis koos Balahhovitsiga rännanud Lätisse ja Poolasse.

Conrad Carlssoni mälestused rootsi vabatahtlike osast Eesti Vabadussõjas on mitmekülgsed, sisaldades ühtlasi ka huvitavaid tähelepanekuid rindelt ja tagalast. Järgmistes numbrites avadame mõned iseloomulikud kohad sellest huvitavast mälestuste kogust, mis oleks väärtuslikuks lisaks meie Vabadussõja memu-aarkirjandusele.

H. V.

„Paljasjalgsetega“ lahingutes.

Veltveebel J. Orasmäe mälestusi.

Eerik Toome.

1.

Saavutame esimese võidu.

Meie mehi kutsuti õigusega „paljasjalgseteks“, sest polnud kogu 5. polgus nii armetu varustusega mehi, kui 7. roodus, sest koosnes rood siis ju suuremas enamuses karistatud meestest, jooksikuist ja mitmesuguste muude üleastumistega hakkama saanud meestest. Kõik mis saadi, anti parematele üksustele, oli see siis relvastus või muu varustus.

„Paljasjalgsete“ kiituseks võib aga öelda, et enamus neist oli täiesti rahul oma seisukorraga ja kohtlemisega. Oli ju meestele väga hästi teada, et nad ei väärinud paremat. Kui ainult seda alalist tubaka puudust poleks olnud! See vaevas mehi kõige rohkem.

Olime teinud paar „otsa“ Novaja ja Saretšje küladesse, kuid seniajani polnud sõjaõnn meiega. Ikka tulime tagasi ilma suurema saagita. Ja ometi lootis iga mees, et nüüd järsku paraneb ehk olukord, saame venelastelt riideid, relvi, ja mis peasi — tubakat... Aga kohe ei vedanud. Ikka oli sõjasaak nii vähene, et sellest piisas vaid paarile kiiremale mehele.

29. jaanuari õöl saime jälle käsu Novaja ja Saretšje külade vallutamiseks. Punased tahtsid endile soetada sinna tugipunkti ning meie ülesandeks oli neid sealt järjekordselt lüüa välja.

Õösel kella 2 paiku asusime teele.

Al-kapten Nikolai jaotas roodu kolme ossa. Keskmine osa — peajõud, lähenes küladele põhja poolt; vasakule jäid võrdlemisi väikesed jõud:

ning al-kapten Nikolai ise ühes 10 mehega läks paremale, Jamburgi poole. Rooduülemalt oli korraldus, et kui tema oma meestega jõuab määratud kohale, siis annab ta raketiga märku rünnakuks. Märguande peale pidi keskosa „hurraaga“ üle laageda välja küladele peale tungima, kogu aja paugutades püsse. Samal ajal vasakpoolne äärmine tiib alustab omakorda tegevust.

Kuna võis oletada, et punased hakkavad Jamburgi poole minema, siis oli neile seal üllatuse valmistajaks vastas rooduülema isiklikul juhtimisel seisev löögijõud.

Nagu selgub, läksime välja rohkem lootes lähini peale, kui lootusi pannes endi löögijõule.

Maastik küla ees oli umbes 1,5 km ulatusel lage ja künkline. Raske oli liikuda seal, mehed komistasid ja kukkusid alaliselt. See aga ei rikkunud meeoleu, sest endamisi lootis igaiüks, et lõpuks ehk ometi õnnestub korraliku saagi leidmine ja oma varustuse parandamine.

Liikusime esialgul vaikselt. Kuni lõpuks eest, Jamburgi poolt küljelt tõusis õhku oodatud signaal. Al-kapten Nikolai oli oma meestega kohale jõudnud. Alustasime hiigellärmiga jooksu küla peale. Mehed tulistasid niipalju kui suutsid.

Ka külas alustati tulistamisega. Punased olid ärganud ja nähtavasti kavatsesid meid võtta vastu tugeva püssitulega. Esialgul kostusid sealt vaid üksikud püssipaugud, siis aga algas päris korrapärane tulistamine. Kuid mida enam jõudis külale lähemale meie löögiosa, seda harvemaks jäi vastulaskmine.

„Punased põgenevad!“

See hüie tiivustas mehi. Olid ju igal põgenikul jalas korralikud jalanõud ja taskus tubakapak, kuidas saab niisuguseid lasta minema! Ahelik pani pressi juurde, liikudes pooljookstes.

Vahepeal oligi suurem osa taganemalöödud punaseid lahkunud külast ja liikusid kiiresti Jamburgi poole. Sealtsaid nad nüüd al-kapten Nikolai salgalt tule peale, ja segadusse lööduna ei osanud enam midagi hakata peale. Osa meestest jätkas siiski jooksu Jamburgi suunas, raudteele, kuid teine osa keeras külasse tagasi. Punased olid kimbatuses, sest neil polnud umbkaudsetki aimu, kui suur oli pealetungiv osa. Mitmest küljest neile pealelangemine viis neid täielikult rööpast välja.

Kui jõudsimme külga, siis võttis meid seal vastu umbes 100 punasõdurit, kes allaandmise märgiks olid käed tõstnud üles. Külga ringi kolades saime veel mõne vangi, nii et nende koguarv tõusis 106-le. Nagu vangide jutust selgus, oli külga sel õöl sees umbes 300 punaväelast, kuid suuremal osal oli õnnestunud sealt põgeneda. Ühtlasi saime teada, et punased oodanud abi oma soomusrongilt.

Viimane teade kiirustas meid külga lahkumisele. Juba varematest retketest oli teada, et punaste soomusrong kusagil läheduses on väljasõiduväljak, ning nii suure vangide hulga ja meie vähese koosseisu juures polnud just suuremat lusti temaga kohtumiseks.

Selle retkega saime oma meestele riided selga ja saapad jalga. Ka tubakat oli külluses, ühe sõnaga — kõik oli paremas korras. Lisaks kõigele tõstis suur vangide arv ka meeskonna meeleolu ja aitas kaasa võitlustahte kasvamisele. Arvestades meie roodu meeskonna koosseisuga oli sel võidul väga suur tähtsus.

Liikusime koos vangidega võimalikult kiiresti külga välja. Soomusrongi jõudmisel külga lähedusse polnud neil enam midagi peale hakata.

2.

Al-kapten Nikolai surm.

Tegime vahepeal veel ühe retke Novaja ja Saratšje külladesse, kusjuures võtsime vangi 212 punasõdurit. Nad nähtavasti ei uskunud, et uuesti tungime neisse külladesse, millest tingituna küllades viibiva vastase üllatus oli üpris suur, kui eelmise korra eeskujul ootamatult uuesti neil olime kuklas. Kui oma vaenlaste hulga vangidena külga vahele ülesrivistasime, siis olid punased suuresti üllatatud, nähes, et meid oli vaid 60 mehe ümber. Nad nähtavasti arvestasid suurema arvuga.

Sellest retkest jäid meelde kaks omapärasemat vahejuhtumit. Punased jooksid suuremas osas laiali, kui tungisime külga, kuid osa neist otsis varju majadest. Pidime selle tagajärjel majast-majga käima ja sealt allaandvaid punaseid välja küütima.

Leitnant J. Kuperjanov,
Omanimelise Partisanide Salga (pataljoni) ülem
Eesti Vabadussõjas. Suri Paju lahingus, 31. jaan.
saadud haavadesse Tartus 2. veebr. 1919. a.

Ühte majga tungides hakkas üks punasõduritest vastu. Kui al-kapten Nikolai teda siis käskis silmapilkselt majast lahkuda, siis haaras mees järsku püssi ja tahtis al-kapten Nikolaid täägiga läbi lüüa. Õnneks jõudis üks meie mehi lööki oma püssiga tõrjuda kõrvale ja päästa sellega oma rooduülemat elu.

Külga põgenema pääsenud punastest kogunes üks osa metsa kokku ja hakkasid meid sealt tulistama. Kuna nad lasid kaugelt ja korralikumalt sihtimata, siis nende tuli kahju ei sünnitanud. Ootamatult tabas üks „loll kuul“ ringieksides ühte 7. roodu meestest surmavalt. Nii pääses ta lahingutest eluga, kuid pidi langema metsast argpükside poolt väljalastud eksiva kuuli läbi.

Jäime oma askelduste ja sõjasaagi kogumisega aga hiljaks. Ootamatult tuli meile kukile punaste soomusrong. Küll oli tegemist enne, kui oma vangikarjaga soomusrongi nina alt pääsesime tulema.

Aga see soomusrongi asi jäi meile südamele kiptama. Tiivustatuna eelmistest võitudest jõuti otsusele, et järgmisel retkel tuleb soomusrong punaste käest ära võtta. Al-kapten Nikolail valmis selleks ka vastav plaan, mille õnnestumisele olime kindlad. Kava kohaselt pidime soomusrongi välja meelitama, mille järele meist üks osa oleks rongi seljataga purustanud tee, ning siis ühisel kallale-

tungil oleks pidanud lõksu langenud soomusrongi meeskond meile alla andma.

Niisuguseks ettevõtteks vajasime aga rohkem mehi. Rooduülemal läks korda hulljulge plaani teostamiseks abi saada soomlastelt. Soomlastega lahingusse minnes olime kindlad, et meie sõjaplaan õnnestub täielikult.

Operatsiooni plaani kohaselt pidid soomlased liikuma paremaltpoolt raudteed Novaja ja Saretšje küladest mööda, punastele seljataha. Samal ajal pidime meie oma rooduga punased lööma Novaja ja Saretšje küladest välja. Raudteel oleksime siis soomlastega ühinenud, ning ühisel jõul vallutanud soomusrongi. Kuid lugu kujunes sootuks teistsuguseks.

1. veebruari varahommikul asusime teele. 7. rood lähenes Novaja ja Saretšje küladele nagu varemadelgi kolmest küljest, kuna soomlaste rood samal ajal liikus teisel pool raudteed.

7. roodu mehed olid väsinud ja tülinud korduvate retkete tõttu Novaja ja Saretšje külade peale. Sellejuures alahinnati vaenlast. See kõik polnud kasuks meie löögivõimele. Siiski, nurisemist polnud. Ainult puudus vastav võitlusmeeleolu.

Lähenesime küladele. Seal jäi aga kõik endiselt vaikseks. Meie lähenemist oli märgatud ja punased põgenenud, jättes külad meie kätte. Otsisime külamajad läbi, kuid ei leidnud seal ainustki elavat hinge.

Varem kokkulepitud kava kohaselt alustasime rooduülemal käsil liikumist raudtee suunas, et seal kohtuda soomlastega ja viia lõpule meie rünnakukava teine osa: soomusrongi äravõtmine.

Kuid tegime suure vea, et hakkasime lähenema raudteele ilma luuret ettesaatmata. Külast põgenenud punased olid endile võtnud hea positsiooni. Keset raudteetammi oli neil isegi kuulipilduja seatud üles. Meie aga neid veel ei näinud, ning liikusime pahaaimamatult edasi, nende otse suhu.

Olime raudteest eemal veel vaid mõnisada meetrit, kui järsku märkasime, et seal algas liikumine. Punased tõusid püsti, nähtavasti mitte uskudes, et meie neile veel julgeme läheneda. Sammusin al-kapten Nikolai kõrval. Rooduülem näitas raudteel seisvatele meestele ja ütles:

„On soomlased ikka kanged mehed küll, näe, juba jõudnud raudteele!“

Suurem hulk meie mehi siiski kahtles, kas on ikka tegemist soomlastega. Arvati, et ehk on järsku punased. Kuna aga al-kapten Nikolai oma ar-

vamisele oli kindel, siis liikusime julgelt edasi. Olime raudteest eemal veel vaevalt paarsada meetrit, kui ootamatult avati sealte meie peale marutuli. Viskusime pikali. Ei saanud liikuda enam edasi ega tagasi. Olukord muutus väljakannatamatuks, pealegi kui võis märgata, et meestel ei olnud vähematki võitlustahet.

Järsku tõusis al-kapten Nikolai roodu keskasas püsti ja kamandas:

„Rood minu järele — hurraa!“

Suurem osa meestest jäid lamama, kuna vaid üksikud järgnesid raudtee poole jooksvale al-kapten Nikolaile. Hetkeks punased nagu kohkusid hulljulgest kallaletungist, ning nende tuli jäi harvemaks. Kuid see kestis ainult silmapilgu, siis hakkasid nad otse metsiku hooga uuesti tulistama.

Al-kapten Nikolai tormas otse punaste keskele, virutas püssiga hoobi kuulipildurile ja haaras siis kuulipilduja raudapidi kätte ning jooksis tagasi oma meeste poole. See kõik sündis mõne silmapilgu vältel. Selle hulljulge teo sooritas al-kapten Nikolai otse punastehulga keskel, ainult mõne oma mehe juuresolekul. Olin koos teistega raudteetammil, kuid mis seal õieti sündis, seda ei mäleta ma enam täpselt. Oli siis vaid pöörane taandumine, allaajooks raudteelt, järel punaste püssiragin...

Järsku vajus al-kapten Nikolai kokku. Teda oli kuul tabanud küljest. Haarasime haavatu, samuti ka kuulipilduja ning hakkasime taanduma juba korrapärasemalt. Oli ime, et punased meile ei tormanud järele.

Jõudsime järele eestaanduvale roodule. Mehed roomasid mööda maad, julgemata tõsta pead. Kogu aeg oli meie peal vaenlase püssituli.

Taganemisel saime, vist Novaja külast, ühe punasõduri vangi. Mees oli esimesel läbiotsimisel jäänud külla varjule ja jäi meile leidmatuks, kuid pidi hiljem siiski leppima vangistamisega.

Kuhu jäi soomlastest koosnev rood, see on mulle jäänud selgusetaks. Arvan, et nad eksisid tundmatul maastikul, ning sellest tingituna ei jõudnud meile appi.

Al-kapt. Nikolai surm oli raskeks löögiks meie roodule. Ta oli üldiselt armastatud juhiks, ning oskas mehi kohelda nagu oma hoole alla antud nooremaid sõpru, kaldumata uhkusele ja üleolekule. Et 7. rood suutis lõpuks kujuneda teiste üksuste vääriliseks, see oli väga suurel määral al-kapten Nikolai teene.

Pool aastat N.-Vene punaväes.

Isiklike mälestusi aastaist 1918. ja 1919.

Hädavaevalt said Saksa okupatsiooniväed meie maalt minema, kui Narva ja Pihkva poolt ilmusid uued okupandid — N.-Vene kommunistlikud polgud. Petseri- ja Võrumaa vallutati punaste poolt nädalapäevade jooksul, sest sakslased lahkusid maalt vastupanuta ning Eesti Vabariigil ei olnud veel sissetungiva vaenlase tõkestamiseks tarvilisel arvil sõjaväge. Ajutise Valitsuse poolt oli küll välja kuulutatud vabatahtlike mobilisatsioon, kuid tulijaid oli vähe. Sundmobilisatsiooni ei jõutud aga enam läbi viia.

Võrus teotsesid tol ajal al.-polk. Kubbo ja st.-kapt. Vreeman. Esimene formeeris 3-dat polku ja teine Eesti Kaitse Liitu. 3-da polku koonduis paarkümmend ohvitseri ja grupp sõdureid. Vreeman organiseeris algul peamiselt kooliõpilasi — vabatahtlikke.

St.-kapt. Vreeman oli hea organisator ja tuline isamaalane. Mäletan momenti, kus Vreeman tuli oma kooliõpilastega õppeharjutuselt. Lauldi laulu: „Metsa läksin ma ja metsa läksid sa...“ Süda läks soojaks nähes marssimas kooliõpilasi tubli kapteni juhtimisel. Aga samas muutus süda kurvaks, kui mõtlesid, et Võru kaitseks on olemas vaid mõnikümmend nooruket — kooliõpilast. Kerkis iseendastmõistetavalt küsimus: kus on siis meie täismehed: taluperemehed, nende pojad, palgateenijad? Neid ei tulnud Ajutise Valitsuse kutsel mitte kokku sellisel arvil nagu noor vabariik oleks vajanud. Vähesed vaid tulid, kes oskasid olukorda ja silmapilku hinnata õieti.

Ei jäänud siis al.-polk. Kubbol muud midagi üle, kui taganeda Võrust oma mõnekümne ohvit-

seriga ja mõnekümne sõduriga. Samuti ka al.-kapt. Vreemanil oma käputäie kooliõpilastega. Võru kaitsmine nende väheste jõududega oli võimatu.

Võrumaal ja Võru linnas algas okupatsiooniaeg, mis kestis umbes paar kuud. Võrru jätsid punased vaid hädavajaliku garnisoni, kuna punased polgud tungisid edasi — vallutama Eesti põhjapoolset osa.

Al.-polk. Kubbo 3. polgu algrakuke peatus Võrust taganedes esialgu Sõmerpalus, kus tublid perenaised on toonud esimesile Lõuna-Eesti kodukaitsjale sokke, kindaid ja toitaineid. Järgmine pikem peatus oli Puka jaamas.

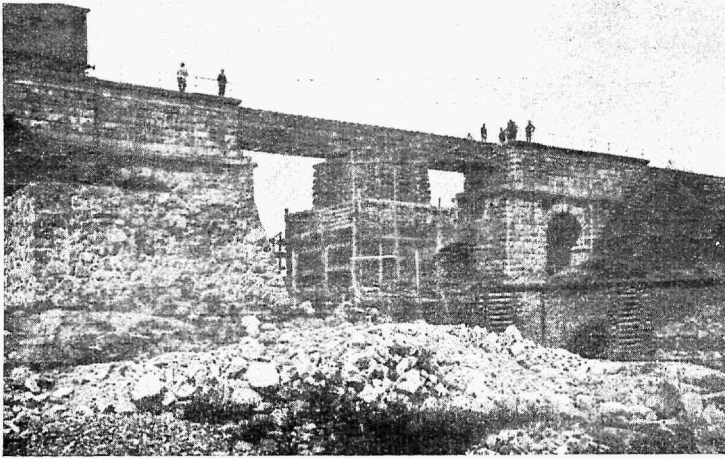
Punaste esimeseks sammuks vallutatud Võrumaal oli rekvireerida põgenenud kodanike varandusi. Punaste eest põgenenud kodanikud kuulutati lindpriiks. See tähendab: neid võis igaüks tabamise puhul arreteerida, teatud juhtudel mahagi lasta.

Avaldati rida määrusi, mille vastu eksijaid ähvardati pikemaajalise sunnitööga või surmanuhtlusega. Kirikud suleti, vaimulikud kuulutati lindpriiks.

Ühel pühapäeva hommikul valmistati aga Võru kodanikele üllatus. Kuulutustulpadele ja majaseintele kleebiti suured punased plakatid, kus tehti teatavaks, et kell 11 algab kirikus jumalateenistus — jutlustab töörahva õpetaja Vallner. Vanad eidekesed lugesid suure tähelepanuga kuulutusi ja olid juba ette õnnelikud, et saavad hulga aja tagant jälle kuulda korralikku jumalasõna.

Taani rood Eesti Vabadussõjas.

Landeswehri poolt juunis 1919. a. purustatud Amati raudteesilla (Lätis, Võnnu lähedal) asemele meie vägede poolt ehitatud ajutine hädasild. (Silla ehitamine kestis 4 päeva. Silla pikkus 10 silda, kõrgus 8,5 silda).

Kirik kogunes rahvast puupüsti täis — kohale jäänud Võru kodanikke, eeskätt naisi. Tuli jumalakotta noorematki rahvast. Vajus sisse ka trobikond punaväelasi, papaahhad uhkesti kuklas, paberossid suus. Kiriku koorile oli paigutatud sõjaväeorkester. Mõnelgi eidekesel oli kaasas lauluraamat ilusate kuldäärtega. Kadusid need raamatud varsti palitüsülla alla — sest oli kohe selge, et ei ole enam jumalateenistust niisugusel kujul nagu oli vanasti.

Kantslisse ilmus „õpetaja“ Vallner, pastori talaaris, hõlma all maailmatu paks nahkkaantega piibel. Kuulutas avatuks töörahva, talupoegade ja punaväe „jumalateenistuse“, mispeale orkester mängis internatsionaali. Järgnes jutlus teemil: „Kuradist kui esimesest revolutsioonäärst“. Tõi siis õpetaja välja tsitaadi Moosese raamatust, mille najal püüdis tõestada, et kurat on olnud alati südi töörahva huvide kaitsja, kuna Jumala sümpaatiad on olnud alati rikaste poolt.

Korraga jooksis kirikusse lõõtsutades käskjalg ja peatus „õpetaja“ juures. Telegramm. „Õpetaja“ Vallner tegi jutluses pausi, silmitses publikut, siis teatas „pühalikult“: „On saabunud telegramm Berliinist. Kodanlaste poolt on lastud maha Karl Liebkecht ja Rosa Luxemburg. Need olid proletaarse revolutsiooni eestvõitlejad Saksamaal; nad langesid võitluses auga. Rahu nende põrmule!“ Orkester mängis leinamarssi.

„Õpetaja“ rääkis edasi. Hakkasid aga juba lahkuma eidekesed oma palveraamatutega, lahkusid ka teised kuulajad, jäid järele vaid veel punaväelased.

*

Kõnekoosolek Võru „Kandle“ seltsi saalis. Kõneles punaste komissar Hans Pöggelmann. Rääkis pikalt-laialt sellest, kui võimetu on Eesti Vabariik, kui hakkab eksisteerima iseseisva riigina; ainult suure ja võimsa Nõukogude-Vene Vabariigi najal võib püüda see maa. „Anname sellele maale autonoomia suure Nõukogude-Vene riigi kaitse all...“ Lõpetas ta oma kõne järgmiselt: „Meie võitmatu punavägi on Tallinnast kõigest 30 km kaugusel, ei ole kaugel enam see päev, kus Tallinna Toompeal lehvib punane lipp ning Pät-sud, Reid, Strandmanid ja teised leiavad Soome lahes sanasuguse külma haua, nagu seda on juba leidnud Jüri Vilms (Tol ajal oldi arvamisel, et Vilms uppus Soome lahte.).

Merre paiskame kogu selle kodanlise kupatuse.“ Pärast Pöggelmanni rääkis veel keegi komissar poliitilisest ja sõjalisest seisukorrast.

*

Ühel hommikul levis Võrus kulutulena sõnum Tartu langemisest Eesti vägede kätte. Inimesed muutusid rõõmsamaks, elavamaks, nägudest võis lugeda, et päästjad ei ole enam kaugel — Eesti väed on tulemas. Kiiresti levis veel teine uudis: enamlaste ninamehed — vennad Leegenid ja mõned teised komissarid — on öösel Võrust põgenenud. Enamlaste leeris oli märgata ärevust, peataolekut. Mööda tänavaid kihutasid ratsanikud mingisuguste kiirülesannetega.

Järgmisel päeval jõudsid Võrru Tartu „põgenikud“ — punased. Oli õige kirju seltskond: sõdurid, madrused, eraisikud, naised.

Võru koolivalitsuse ruumesse vajus sisse trobikond erariietes noormehi, hambuni relvastatud. Nende ninamees hakkas suure paatosega rääkima Tartu „vägitööst“: Krediitkassa keldris on maha lastud umbes 50 inimest, nende hulgas piiskop Platon j. t. Rääkis suure suuga edasi, kuidas ta Emajõe „pursuisid“ jääauku toppinud ja pärast nende kasukad, uurid ja sõrmused teinud rahaks.

Jube hakkas niisuguseid sõnu kuuldes. Noormees jätkas: „Tuleb siin Võruski teha samasugune puhast töö; milleks kuradeid hoida.“ See ähvardus viidigi enamlaste poolt Võrus kohutava veretööna täide.

*

Kalevlaste Maleva ülem al.-kapten L. Tõnson kõnelemas sõdureile spordist.

Võrust lahkumise eel viisid enamlased rekordilise kiirusega läbi mobilisatsiooni; kutsuti teenistusse kümme kutse aastat. Tuli kokku umbes 1500 meest, kes pidid minema Pihkvasse, punaväe reservi.

Nende mobiliseeritud meestele korraldati Võru „Kandle” seltsi saalis miiting, enne meeste Pihkvasse saatmist. Sel miitingul esines kõnega enamlaste juhte Otto Rästas, kes tuletas meelde neid ülesandeid, mis on mobiliseeritud võrumaasil käesolevas klassisõjas. Rääkis ja rääkis, rääkis niikaua kuni kokkukäsitatud mehed jäid toolidele tukkuma. Siis algas kõnet punaväehvitser Robert Rimm. Pidas ka maha oma tunnipikkuse kõne ning käsutas siis mobiliseeritud mehed saalist välja. Mänguvalmis orkester ootas tänaval, et saata mehi Võru jaama. Enne „Kandle” seltsimaja eest lahkumist pidas R. Rimm veel „vägeva“ kõne, mille lõpetas järgmiselt: „Neist Võrumaa meestest peab saama Eesti punaväe raudpataljon, kes annab lõpliku hoobi parunite valgekaardile. Need mehed võitlevad kindlasti samuti nagu võitlesid meie esivanemad seitsmesaja aasta eest.” See oli koputus rahvustundele, millega taheti mehi üles kütta. Ent see „raudpataljon” võitles juba 1919. a. suvel enamlaste vastu. Suurem osa neist tuli silapoole ühes punaväe diviisiülema Ritt’iga, muist tilkusid tagasi üksikult. See Võrumaa meestest sundmobilisatsiooni korras kokkuetatud pataljon marssis orkestri saatel Võru jaama mingis ebamäärases meeleolus. Oli nende hulgas veendunud kommuniste, kes olid uhked sellele, et saavad teenida punaväes. Suurem osa aga oli rahvuslikult mõtle element, kes oli mures mahajääva kodumaa saatuse pärast. Oli nende hulgas ka mehi, kel jäid kodu naised, lapsed. Üldiselt aga ei usutud, et Eesti Vabariik jääb püsima; üksikuid optimiste siiski leidis.

Veel vähem usuti punaste ilusaid sõnu Eesti Tööraha Vabariigist, kus pidi kõigile algama paradüis.

*

Võrru saabus jaanuaris 1919. a. mitu Vene ja Läti punaväe polku. Eesti vägede ägedal pealesurumisel oli alanud enamlaste paaniline taganemine. Võrust saadeti järjest Tartu poole abivägesid. Mingisugune Vätka polk tõrkus minemast rindele. Komissarid ähvardasid, manitsesid, meelitasid — kõik asjata. Kutsuti siis telegraafi-teel kohale Põhja-Lääne rinde „ülemkomissar” Fabricius (lätlane). Toosama Fabricius, kes pärast tõusis punaväes õige kõrgele kohale ja leidis 1929. a. suvel, lennukiga alla kukkus, Kaspija meres külma haua.

See hiiglakasvuline, pikkade punaste vurrudega lätlane laskis käsutada tõrkuvat polgu turuplatsile, kus algas ratsahobuse seljast oma üli-revolutsioonilist kõnet.

Ei saanud komissar kõneleda aga kuigi kaua, sest vihaste punaväelaste keskel algas metsik mõirgamine: „Doloi, doloi, bei jevo...” („Maha, maha, andke talle”). Silmapilk tõmmati komissar hobuse seljast maha ja kolgiti armutatult läbi. Hiljem kuuldus, et see tõrkuv polk oli siiski läinud rindele, kuid kokkupuutudes Eesti vägedega oli jooksnud laiali.

*

Pihkvas paigutati Võrus mobiliseeritud mehed kasarmusse ja juba järgmisel päeval algas neil sõjaväeline õppus. Neile, kes polnud varemalt teeninud sõjaväes, korraldati õppus eraldi; seejuures selgus, et ainult mõnikümme meest oli teeninud varem. Tegelikult oli lugu muidugi otse vastupidi, kuid ei tahetud end anda üles vanasõdurina, kuna teati, et need saadetakse varsti rindele.

Toitmine oli äärmiselt kehv. Kodust kaasa-
võetud leivakotid tühjenesid peagi ja meeste
mõttekäik hakkas nüüd arenema ning väljendu-
ma kõhu kaudu. Esialgu vaigiti ja kannatati,
kuid kaua sa ikka vaikid, kui kõht piinab. Tek-
kis nurin, mis päevpäeva suurenes ning esile
kutsus juba tugevaid protestihääli. Kommu-
nistid (neid saabus siia suurem trobikond Sa-
maarast) võtsid kõige oma kõneosavuse kokku,
et rahustada ja vaigistada meeste ärevat meele-
olu. Manitseti, paluti, ähvardati. Öhtuti kees
kogu kasarm kui sipelgapesa; igas nurgas käis
hoogne miiting, kus „seltsimehed“ jagasid väsi-
matult seletusi. Vahete-vahel käsutati kogu
meeskond ühisele miitingule. Peamisteks kõne-
meesteks neil miitinguil olid Rob. Rimm ja mad-
rus Krusten. Viimase kõned olid alati äärmis-
elt toored ja verejärele lõhnavad. Kuulutas
kadu kogu kodanlisele maailmale, õige peatset
kadu aga parunite vabariigile (Eestile) ning
ähvardas kõiki, kes julgevad tõsta protesti keha-
va toidu pärast, seada seina äärde ja saata teise
maailma. Tabavaid vahelhüüdeid sadas kõnele-
jale meeste keskelt kui rahet, tugevaid ähvardu-
sigi lasti kuuldavale — mine võta hulga keskelt
kinni, kes see hüüdjä oli. Käärimine paisus ja
ähvardas areneda lausa mässuks.

„Kui teie ei jõua meid toita, siis laske meid
koju“, nõuti massiliselt ja kategooriliselt.

Et eraldada lambaid sikkudest, selleks võeti
iga sõdur põhjalikule ülekuulamisele: kes ta ol-
nud enne punaväkke mobiliseerimist: kas pere-
mees, perepoeg, tööline, sulane, käsitöeline või
midagi muud. Kui peremees või perepoeg, siis
kui palju maad tal oli jne. Imelikul kombel sel-
gus, et peaaegu kõik olid kas maatamehed, su-
lased või käsitöelised. Vähemalt pooled neist
meestest olid aga kindlasti kas peremehed või
perepojad, kuid sellest arvati paremini vaikida.
Üksikud kes seda tegid, olid tõesti julged mehed.
Mõni neist lisas veel iseteadvalt, et temal kui
peremehel või perepojal ei kõlba teenida kom-
munistide sõjaväes — lastagu koju!

Paar niisugust trotsliku ülalpidamisega meest
viidi kasarmust minema ja tagasi neid enam ei
toodud. Nad lunastasid oma uhkuse ja julguse
eluga.

Nurin pataljonis suurenes veelgi — nõuti
kategooriliselt kojulaskmist, kui ei jõuta toita ja
riietada.

Ühel öhtupoolel tehti teatavaks, et meestele
tahab rääkida „seltsimees“ Jaan Anvelt. Mehed
käsutati rivvi ja viidi Puškini rahvamajja.

„Generalissimus“ Anvelt (nii nimetati vahest
Anvelt'i), ilmus näitelavale pikas kahurvälase
sinelis, võttis Napoleoni-poosi ja pidas maha
kahetunnilise kõne. Ütles, et punavägi peab koos-
nema vaid vabatahtlikest. Kui siin mobiliseeri-
tute hulgas on niisuguseid hallparuneid, kes va-
batahtlikult ei taha jääda punaväkke, siis või-
vad nad hommepäev lahkuda. Igale lahkujale
antakse trükitud „hundipass“, mis tähendab
seda, et niisugune mees ei ole õiguslik nõukogu-
deriigi kodanik ega ole tal ka võimalik selleks
enam kunagi saada. „Hundipassiga“ mees ei
tohi luua endale nõukoguderiigis kodu, ei tohi
kuskilgi üle 24 tunni peatuda ja kellelgi ei ole
keelatud teda surnuks lüüa. „Ma usun“, lõpetas
Anvelt, „et teie keskel võib leiduda sellise „hun-
dipassi“ soovijaid kõige rohkem paarsada. Re-
gistreerigu need endid homme staabis, võtku
passid — ja mingi!“

Järgmisel päeval oli põnevus suur: keegi ei
julenud minna end esimesena registreerima. Kee-
gi selle algatuse siiski tegi — ja varsti oli üle
tuhande mehe kirjas! Paarisaaja mehele, kes
soovisid jääda vabatahtlikult punaväkke, anti
samal päeval kätte riidevarustus ja püssid; sa-
muti anti neile kätte paariks päevaks parem
toidumaterjal.

Nii oli Anvelt oma „hundipassi“ ideega hiil-
gavalt läbikukkunud. Olgu tähendatud, et nii-
sugused passid olid tööpoolest trükitud, kuid et
nende soovijaid oli üllatavalt palju, ei antud neid
passe siis välja ega lastud ka kedagi koju. Kõik
registreeritud mehed kuulutati kontrevolutsio-

Meie ahelik Vabadussõjas pealetungil punavägede Eestist väljalöömisel.

näärideks ja paigutati erikasarmusse kõva valve alla. See oli peaaegu vanglaelu ja kommunistid ei teadnud isegi, mis nende meestega peale hakata.

Kõvast valvest hoolimata õnnestus esialgul siiski paljuil põgeneda. Mõned tabati põgenemisel ja nende elupäevad olid sellega loetud. Saatuse tahtel jätsid paljud Võrumaa mehed siin oma elu eimillegi eest.

Ennustatud „raudpataljon”, mida hüüti nüüd „hundipataljoniks”, viidi hiljem Luugasse, kuhu oli kolinud ka Anvelt valitsus. Väljaõppe järele saadeti pataljon viimaks rindele — täienduseks 1. eesti kommunistlikule polgule. See polk tuli 1919. a. kevadel ühes

komandör Ritt'iga peaaegu täies koosseisus üle Eesti vägede poole. Nii mõnigi neist meestest teenis endale hiljem kodumaa eest võideldes Vabaduse Risti või normaaltalu. Mõned üksikud jäid aga Anvelt'ile truuks ja viibivad praegugi „töötatud maal”.

*

Nagu eelpool juba tähendatud, hoiti „hundipataljoni” mehi esialgu Pihkvas kõva valve all. Kasarmu ukste juurde ja treppidele paigutati püssimehed (kommunistide kilda jäänud vabatahtlikud) ning välja lasti vaid neid, kes olid varustatud komissaride või komandöride poolt vastavate lubadega. Kuid linnaskäigu lubasid ei antud mitte igale soovijale eraldi, vaid gruppidele, kusjuures grupi juht, kelleks määrati kommunistidele ustav isik, pidi vastutama meeste tagasituleku eest. Grupijuhilt võeti selleks ka vastav allkiri.

Aegajalt viidi „kontrevolutsionääre” välis töödele, peamiselt jaama, sõjavarustust maha laadima. Paar-kolmkümmend meest komandosse ja — marss! Kuid ikka valve all, püssimeeste saatel.

Põgenemine sellises olukorras oli kaunis raske. Liiategi, kui veel silmaspidada, et ka kõikidele sildadele olid pandud välja valvepostid, tänavail, raudteel ning linnast väljaviivatel maanteedel liikusid alaliselt patrullid.

Ometi põgeneti. Mismoodi see kellelgi võimaldus, seda teavad muidugi vaid põgenejad ise. Öeldakse ju, et häda teeb inimese leidlikuks — küllap see ütetus siingi sai tõeks.

Kaks „hundipataljoni” sõdurit, kellest üks nende ridade kirjutaja, löid omavahel vandevendluse ning tegid kaljukindla otsuse: põge-

4. Jalaväepolgu kaevikuid Feodorovka all sügistelvel 1919. a.

neme! Iseasi on otsuse tegemine, hoopis teine aga selle teostamine. Kaalusime võimalusi, koostasime plaane, kuid ikka need purunesid, kui asi põhjalikult oli läbi mõeldud — takistus põgenemiseks oli küllaltki palju. Oma kavatsusest meie siiski ei loobunud. „Kas täna või ei kunagi” — see lause sai meie lipukirjaks, neid sõnu kordasime vastastiku üksteisele igal hommikul. Öhtuti olime muidugi ääretult kurvad, et päev oli meid jälle petnud.

Kord õhtu eel koostati pataljoni meestest umbes 50-meheline töösalk, kelle saatjaks oli määratud kõigest 4—5 püssimeest. „Tund on tulnud“, sosistas mu kaaslane. „Täna on see päev”, vastasin. Meie seekord tööleminejate hulka ei kuulunud, kuid otsustasime sinna pageda „jänestena”, et selkombel kasarmust pääseda välja. Meeskond on suurearvuline, valve nõrk, väljas on juba videvik — ehk õnnestub tänaval ära lipsata. Toppisime kähku oma varanatuks (sokid, seebi, silmarätiku jne.) taskuisse, kõik pesutagavara oli igaks juhaks juba hommikul tõmmatud selga, läksime siis ülemuse ja valvurite nägemata salga sabasse nagu õiged mehed kunagi. Juure tuli niiviisi veel teisi „jäneseid”. Mõni neist tahtis vist lihtsalt minna linna hulkuma, mõnel võis olla ka samasugune „kuri” nõu nagu meilgi — põgeneda. Salgaülemalegi vist näis asi olevat kahtlane. Õue jõudes silmitses ta veel korraks mehi ja käratas siis poolpahaselt, mitte kurjalt: „Kust kurat seda rahvast siia nii palju on tulnud.” Süda läks külmaks — nüüd oleme kadunud! Olid ju mehed komandosse määratud nimeliselt ja nimestik oli salgaülema taskus. Kontrollimisel oleks kohe võidud teha kindlaks, kes on „jäneseid”, ja kaasasolevad asjad oleksid olnud ilu-

Kalevaste Maleva jalgpalli meeskond 1919. a. suvel.

saks tõenduseks, et meestel oli kavatsus „ärälennata”. Meie õnneks kontrolli siiski ette ei võetud; marssisime koos tööleminejatega linna poole.

Südalinna jõudes oli juba tubli videvik ja sadas lopsakat lund. Linn oli halvasti valgustatud, mistõttu salga juurest kadumine ei olnudki raske. Hüppasime ühe põiktänavale kõnniteele, salk marssis edasi, meie aga jäime jalutava rahva hulka. Olime vabad, kuid selle vabadusega ei olnud siin sõjapiirkonna linnas midagi uhkustada: igal silmapilgul võidi meid kinninabida. Liiategi olime oma ülemaille, kes õhtuti harilikult linnas liikusid, nägupidi küllaltki tuntud.

Otsustasime linnast kohe lahkuda. Tahtsime enne aga muretseda pisut toidumoonna, kuid midagi söödavat ei olnud Pihkas tol ajal saada, ka hingehinna eest mitte. Sattusime ringikolades võrtsipoodi, mille omanikuks oli eestlane, vana-poolne Võrumaa mees. Kuuldes, et oleme mobiliseeritud punaväkke, hakkas ääriveeri mööda usutlema, kui suured punased meie siis ka ise oleme.

„Ega ei olegi punased, aga sunniviisil siia meid toodi, mis teha.” — „No mis ti, pojakõsõ, siin viil oodatõ, minge aga tagasi Võrro, Võro um joba eestlastõ käen. Mõnõ pääva peräst kae ku umma otsaga Pihkvangi. Ma peris ooda neid.” Ettevaatuse pärast me jutukale taadile siiski ei ütelnud, et seamegi just praegu esimesi samme Võru poole. Toidukraami ei olnud ka sel sõbralikul ja lahel kaasmaalaselgi meile anda, paberosse aga saime. Lahkusime Pihkvast näljaste kõhtudega, ilma leivaraasuta taskus.

Meie ei julenud alata teekonda otse Võru suunas. Võtsime esialgu suuna idasse, et siis paremalt poolt ümber Pihkva poolrõngast tehes jõuda välja Pihkva—Riia kiviteele. Nii lootsime kõige hõlpsamini pääseda valvepostide ja patrullide küüsisit.

Mööda kõrvaltänavaid linnast välja jõudes pöördusime lagedale väljale, kust umbes tunnise käigu järele jõudsimme suurde metsa. Tigusammul jätkus nüüd teekond, sest lumi metsaall ulatus tublisti põlvini. Orienteerusime Pihkva jaamast kostuvate vedurivilede järele.

Võis olla juba tugevasti üle kesköö (kella meil ei olnud), kui jõudsimme metsast välja.

Metsaserval asus väike külake, paarist hütist vilkus meelitavat valgust, kuid sellist lõbu ei tohtinud meie endile mitte lubada, et paluma minna öömaja, see oleks olnud liialt ohtlik. Tegime kuu-seoksist lumele aseme ja uinusime puruväsinuina. Ent umbes paarikümnekraadise pakase käes võis see uni kesta vist küll ainult mõnikümme minutit. Öudne külm sundis tegema maratoni.

Järgmise päeva lõunapaigu jõudsimme Pihkva—Riia kiviteele. Teetulp näitas, et olime Pihkvast eemal kõigest 12 versta. Oli tuisune ilm, mispärast otsustasime edasi minna otse mööda kiviteed. Olime muidugi valvel, et meile ootamatult mõni soovimatu „külaline” ei langeks kaela. Nende „külaliste” eest põigeldes tuli sageli teha kõrvalkäike.

Nälg hakkas kõhtudele tegema ränka piina. Meenus „hundipataljoni” vesine, solgimaiguline supp — oleks seegi olnud käepärast! Aga eemale mõtted Egiptuse lihapottidest! Võtsime viimati siiski niipalju julgust kokku, et sammusime teelt natuke eemal asuvasse külla — ehk saab toidupoolist. Elamute järele otsustades pidi see olema jõukas talu, kuhu astusime sisse. Parajasti lõunatati, laual oli toitu külluses. Meie palvele, et antagu pisut süüa, tasu eest muidugi, vastas habemik-venelane, et meietao-lisi palujaid käivat seal iga päev, ei tal olevat midagi anda ega müüa. Et lauas istus ka üks sõdurimundris mees, siis ei olnud meil arusaadavalt soovi pikemaks jutuks. Ei olnud enam tahtmist minna külastama ka teisi peresid.

Hilisõhtuks jõudsimme Vana-Irboska lähedusse. Juba eemalt suutsime külast kostuvate häälte järele kindlaks teha, et seal asusid väeosad. Aupaklikult tegime jälle külla ümber poolringi, et jõuda uuesti kiviteele teisel pool küla.

Uurisime kuuvalgel maakaarti, kodumaa ei võinud olla enam kaugel, järelikult ka rinne mitte. Otsustasime veel mõningad kilomeetrid käia mööda maanteed, siis maanteest eemale — otse üle väljade ja läbi metsade Vastseliina poole. Ei saanudki kaua minna, kui hõigati vene keeles: „Seis! Kes on?” — „Omad”, vastasime samuti vene keeles. Oli ilmne, et olime sattunud punaste kätte. Kaks sõdurit viisid meid püsside vahel vaevaselt valgustatud tüüpilisse vene elumajja, mille põrandal põõnutas umbes paarkümmend sõdurit. Keegi komandöri moodi mees päris meilt, kes me oleme, kust tuleme, kuhu läheme. Valetasime, et oleme eksinud punaväelased — vabatahtlikud, tuleme Võrust. Võru eesti kommunistlik polk jooksis valgetega lahingut lüües laiali, kaotasime oma polgu, mida nüüd otsime. Kes oli teie rooduülem, pataljoniülem jne., päriti. Üks ütles umbropsu mõne nime, teine kinnitas. Kuri ei oldud, meie juttu nähtavasti usuti. Ütlesime, et oleme näljased ja puruväsinud. Anti tükk leiba ja kästi heita puhkama samasse põrandale. Isegi läbi meid ei otsitud, katsuti vaid palituskuid väljast-poolt.

Järgmisel hommikul viidi meid pataljoniülema juurde, kuid ülekuulamine seal oli samuti väga lihtne, rohkem vormi täiteks. Palusime, et meid lastaks minna Pihkva poole (kust meie alles tulime!), et liituda seal oma polguga. Seda ei lubatud, vaid määrati meid teenima samasse väeossa. Selgus, et viibisime Dubrovka külas, kuhu oli jäänud peatuma Tartust ja Võrust taganenud 49. kütipolgu üks pataljone.

Algas uuesti teenistus punaväes, seekord juba rindel.

49. kütipolk oli üks esimesi punaarmee regulaarväeosi, formeeritud 1918. a. Oudovas. Siin teenis ka kaunike hulk eestlasi, pärit osalt Oudova maakonnast, osalt meie-poolseist Peipsiäärseist küladest. Viimased olid Saksa okupatsiooni ajal põgenenud üle Peipsi Oudovasse tööd otsima ning leidmata sealgi tööd, astunud punaväkke. Oli veel trobikond vabatahtlikke, kes olid liitunud polguga siis, kui see 1919. a. novembris ja detsembris vallutas meie kodumaad. Enamik neist eestlasid olid ägedad kommunistid, kuid arusaamist kommunismist oli neil vaid niipalju, et see lubas teiste kulul rikastuda.

49. kütipolk pidi olema punaste võimude juures heas kuulsuses. Vähemalt polgu

juhtkond, kuhu kuulus muuseas suurel arvul tsariaegseid ohvitseri, armastas sellega alati hoobelda. Ma ei tea, kui head või halvad olid teised punased polgud, kuid 49-le polgule ma küll ei saanud omistada kuigi suuri vourusi: tõrkumised ja vastuhakud olid seal alalised nähted. Nii mitmel-mitmel korral selle 5 kuu jooksul, mis mina seal teenisin, oldi sunnitud polku viima rindelt tagalasse, sest rindel keeldusid mehed kategooriliselt minemast lahingusse. Kord jõuti isegi niikaugele, et kogu polgul taheti võtta relvad käest. See ülesanne oli pandud naabruses asuvalle eesti punastele polkudele. Kuid mehed teadsid väga hästi, milline saatus neid siis ootab, kui ei ole käes enam relvi. Tuldi kokku miitinguks, kus otsustati milgil tingimusil relvi käest mitte ära anda. Polk, kuigi juhtkond temast oli eraldatud, seadis end täiesti lahingseisukorda, et avada kohe tuli, kui mingi väeosa peaks talle lähenema, kavatsusega äravõtta relvi. Sellises põnevas ootuses lasti seista paar päeva. Siis saadeti polk rongile ja viidi Luugasse, kus oli ette nähtud nädalane puhkus ja polgu täiendamine Leningradist saabunud kommunistidega. Nii see ka sündis, kuid polgu lahingvõimet see siiski kuigipalju ei tõstnud: tõrkumised ja vastuhakud kestsid polgus edaspidigi, need olid saanud juba nagu harjumuseks. Ja nende abil ka tõesti viletsa olukorra parandamiseks midagi ikka saavutati: paranes toit, riidevarustus, anti puhkust jne.

Meie pataljoni tekkis ajajooksul väike grupp eestlasi, kes ei olnud kommunistide sõiduvees. Olime omavahel heas läbisaamises ning otsustasime endid mitte oilverdada kommunistide eest, vaid võimalikult lahinguist hoida kõrvale. Ja kui avaneb võimalus, siis põgeneda punaväest.

Üks selline lahingust eemalhoidmine pidi meil peaaegu elu maksma. See oli Vastseliinas

Enamlaste poolt purustatud Polkovo raudteesilla (Pihkva juures) ajutiseks liiklemiseks kordaseadmise Soomusrongide Diviisi poolt mai lõpul 1919. a.

Hüirsi ja Pünni külade kohal, kus 49. polk võitles kõrvuti eesti kommunistlike polkudega. Meie grupp uitas lahingute ajal mööda metsi, käis jahil ja kalastamas, — oli kevadine aeg. Hommikul, kui lahingud olid lõppenud, hakkasime otsima oma pataljoni asupaika. Teel kohtasime polguülemaga, kel oli kaasas adjutant ja paar kemissari. Neil oli mõningate küsimuste järele kohe selge, milliste „lindudega” oli tegemist. Meilt võeti käest relvad ja kuulutati arreteerituks. Kutsuti kohale salkkond punaväelasi, kes konvoeeris meid diviisi staapi. Algas ülekuulamine tribunaali ees. Tribunaali esimeheks oli seesama madrus Krusten, kes Pihkvas pidas meile „veriseid” kõnesid. Mulle oli see eba-meeldivaks üllatuseks, sest ma ei võinud sugugi olla kindel, kas see saks mind äkki vast näguvõi nimepidi ei mäleta. Ei mäletanud õnneks siiski.

Ülekuulamisel öeldi meile lausa näkku, et siit ruumist teie enam elusalt välja ei lähe. Peale deserteerimise pandi meile veel süüks polgu mässule õhutamist; kõik polgus ettetulnud

käärimised kirjutati meie kontosse. Kaitsesime endid mis suutsime, kuid lootusi pääsemiseks oli siiski väga napilt. Pärast ülekuulamist paigutati meid vahituppa, kus oli juba ees teisi „patuseid”, ka paar kohaliku talupoissi.

Vahepeal oli 49. polk jälle hakanud tõrkuma ja marssis järgmisel päeval täies koosseisus, lippu ees kandes, diviisi staabi ette, esitama oma nõudmisi. Esimeseks nõudeks oli, et vabastataks jalamaid vahialused. Jutud meie arreteerimisest olid juba ulatunud polku ja kuna meil oli meestega kõigiti hea läbisaamine, siis ei keelatud nüüd meile oma kaasabi.

Komissaridel ei jäänudki muud üle, kui vastastada meid vahialt.

Maikuu viidi polk Pihkva kubermangu Loo-de-armee vastu. Siin lõpuks õnnestus mul põgeneda punaväest, ning juba mõne nädala pärast sõidisin punaste vastu Eesti sõjaväes. Mu kaaskannataja, kellega seltsis põgenesime Pihkvas, ei näinud enam kodumaad: ta sai punaväes õnnetu juhuse läbi surma. J. O.

Kui lõime vaenlast...

Velvt. Arseni Tarde mälestusi.

Eerik Toome.

Asume öisele rünnakule.

Ilm oli udune ja maapinda kattis õhukene lumi. 1919. aasta 9. veebruari õhtul 5. polk seisis parajasti Narvas hinge tagasi tõmbamas, kuid mehed olid siiski kogu aja valmis lahinguks ülejõulise vaenlasega. Õhtul, umbes kella 22.00 paiku saabus polgu II pataljonile ootamatu käsk: öise rünnakuga Nisõi külast välja peksta seal asuv vaenlase üksus. Asusime kohe valmistuma öiseks kallaletungiks.

Pataljoniülema kapten Saali määramisel jäi meie 8. rood varru ja asus liikuma ründavate 6. ja 7. roodude järel. Meeskonnad liikusid vaikselt. Meil oli kaasas ka üks suurtükk ja see andis omajagu julgust juurde, kuna ettevõtte oli õige riskantne. Nimeilt oli saadud andmeil meie kallaletungi rajoonis vaenlasel üks pataljon, keda iga silmapilk võis abistada ka punaste soomusrong, mis lähikonnas pidas valveteenistust.

6. ja 7. roodud alustasid liikumist ühe-aegselt. 6. rood leitn. J. Kurvits'ä juhatusel asus teele Ouduva maantee suunas. Ees liikusid piilurid. Tuli liikuda hiirvaikselt, sest vaenlase eelpostid võisid asuda juba lähe-

dal, umbes poolteist kilomeetrit Nisõi külast Narva poole. Kavatsesime aga kogu pataljoni tabada magamiselt. Rood liikus, seisatas ja kuulatas, liikus siis jälle — ikka äärmise ettevaatusega.

Maantee ääres kasvas võsa, kuid raske oli seda põhjalikult läbi otsida. Kuid piilurid tegid kõik, mis oli nende võimuses. Järsku sündis midagi ootamatut. Meie piilurite lähenemisel ühele teeäärsele võsale tõusid sealt vaenlase piilurid ja lidusid paukugi laskmata minema! See tegi olukorra sootuks täbaramaks, sest võis kindel olla, et plehkupannud piilurid meie läheneemisest teatasid omadele ja vastu astuda lahingvalmis suurearvulisele ja hästirelvastatud pataljonile polnud enam naljaasi.

Kohtamine vaenlasega.

Liikusime takistusteta edasi. Juba võis märgata meestes teatavat närvitsemist. Segamatult jõudsimme Nisõi küla ette, kus esialgul polnud veel midagi kuulda. Rood paiskus ahelikku.

Liikusime edasi. Maastik oli juba tuttav eelmisest öisest retkest, mille vähe varemalt teostasime samale külale.

Kõikjal vaikus. Polnud kuulda ikka veel midagi kahtlast. Olime külast veel veidi maad eemal, kui ootamatult hakkas kostma paljude jalgade jooksumme, sumbutatud käsklusi ja ka üksikuid püssipauke. Taipasime: meid ootab samas lahinguvalmis punaste pataljon. Peatusime ja uurisime ümbrust. Midagi kahtlast aga ei hakanud veel nüüdki silma. Eemalt vaid paistsid küla auklised katused.

Iga minut pidi algama kallaletung. Ootasime, kuni oma ülesande sooritab ratsapolk, kes pidi samal õöl õhku laskma Polja küla juures asuva silla, et sellega takistada punastel valvepidamist Ouduva-Narva vahel. Ratsapolgu ülesande täitmisel sai surma 3. eskadroni ülem alam-rittmeister Martin Holberg.

Punased meie vastas olid juba ahelikus raudtee ja maanteevalli taga, kuid see ei heidutanud meid põrmugi, sest oli neid enim pekstud ja oli ka nüüd kindel, et nad ka seekord meie käest terve nahaga ei pääse.

Meie ahelikud püüdsid veelgi enam läheneda külale.

Lahing.

Ootamatult algas elu kogu punaste kaitseahelikus. Silmapilguga muutus kogu ümbrus põrguks, sest ka meie mehed ei jätanud punastele vastamata. Punased andsid nii ägedalt kuulipildujaist ja püssidest meile säru, et kogu ümbrus kees nagu põrgukatel. Võis olla kindel, et kiire tulistamise tõttu punaste püssirauad otse hõõgusid kuumusest. Ega parem olnud olukord ka meie poolelgi, sest kätsime neile vastu kogu jõuga. Asi tuli siin lahendada kiirelt, sest muidu võis neile abijõudusid tulla juure ja nagu-nii olid nad meist juba ülekaalus.

Hoolimata vaenlase kindlustatud seisukohtadest, liikusid meie ahelikud veelgi edasi, et jõuda lähemale kurikuulsale külale, mille pärast oli meie ja vaenlase vahel peetud juba nii mõnigi verine lööming. Otsustasime endamisi anda nüüd neile sarnast säru, et see mehikestel eluäeg püsiks

Soomusrong nr. 1 („Kaptan Irv“) dessant jõuab tagasi rongile Irboska juures veebruaris 1919. a.

meeles. Kuid raske oli seda endale antud lubadust realiseerida, sest olid need punased nii arad kui tahes, kuid kindlustatud positsioonidest nad nii kergesti ei lahkunud. Oleks tulnud olukord viia nii kaugemale, et mõni neist oleks pistnud põgenema, siis poleks enam kaugel olnud ka kogu nende aheliku taganemine.

See öine lahing oma ägeduselt oli küll õudne, kuid muutus varsti ka omapäraselt ilusaks. Meid toetav suurtükk avas tule vaenlase seisukohtadele ja külale, mille tagajärjel kogu ümbrus muutus helevalgeks. Küläs süttis üks hoone teise järele põlema, valgustades sõdivaid pooli.

Nähes, et tegemist on tõsise vastasega, anti küläs kirikukelladega üldine häire, et ka külaelanikud asuksid meie väeosa tagasitõrjumisele. Kogu ümbruses kuuldus kuulipilduja- ja püsside raginat; külast kostis külainimeste karjumine, hüüded ja venelastele muidu nii omapärane lärmitsemine. Kõige selle müra ja kõra sekka puistas kui oma rahustavat ja julgustavat jämedat häält meie suurtükk oma tulistamisega. See kõik oli aga alles eelmäng, sest meie juhid otsustasid järsu ja julge edasitungiga vaenlase lüüa põgenema.

See, mida ootasime, saabus peagi — käsk üldiseks pealetungiks! Meie suurtükk avas kiirtule vaenlasele. Kuid samal ajal algas ka vastutuli vaenlase kahuritest. Tek-

kis veelgi kannatamatum lärm ja põrgumüra, kui meie ahelikud vägeva „hurriaaga“ läksid punastele peale. See oli metsik, kuid ühtlasi ka ilus vaatepilt. Põlevate majade ja alaliste suurtükimürskude lõhkemise tõttu olid vaenlase ahelikud meile selgesti nähtavad kui peeglis. Võis näha, kuidas üks või teine punane langes, või talumatus hirmuhoos püssi maha viskas ja kätega imelikult veheldes oma lahingukaaslaste seljataha põgenes. Võis näha, kui mõni punaväelaste jõuk meie suurtükitulest tabatuna järsku oma seisukohalt nagu õhku kadus.

Punaste soomusrong tuleb appi.

Lahingumõll oli kestnud mõne minuti; siis järsku sündis meie mehi kainestav sündmus. Lahingmüra ja pragina peale ilmus vaikselt ja märkamatuult Ouduva poolt punaste soomusrong, liikudes aeglaselt, vaikselt ja ilma tuledeta otse keset meie rinnet. Rong ajas enese otse meie 6. roodu ahelikkude keskele, Nisõi küla idaservale. Õieti ei märgatud vaenlase soomusrongi enne, kui rongi põhjapoolsetest raskekuulipildujaist avati tuli nii 6. kui ka 7. roodu seisukohtadele. Samal silmapilgul võeti tule alla ka meie ainus suurtükk. Kogu meie üksust ähvardas täieline hävinemine.

Raske oli seisukord meie ahelikkudel, viibides kogu aja soomusrongi ägeda tule all. Tuli muutus järjest ägedamaks ja juba kerkis mõnegi mehe mõttesse, et pääsemist sellest olukorrast enam pole. Kuid lahingmõllus pole aega pikemalt mõtlemiseks. Teatavat kaitset rongi kohutava tule eest pakkus õnneks see, et meie ja vaenlase ahelikud olid vahepeal juba üksteisele lähenedes sedavõrt, et punastel oli kardetav meie ahelikke võtta laialdasema tule alla, kuna sel puhul ka nende endi mehed oleks võinud saada pihta. Seda taibates ajasime endid veelgi edasi, venelaste ahelikule otse vastu.

Võit!

Vist see viis meid võidule, et hoolimata otse meeletuheitlikust seisukorrast, ükski meist tõsiselt ei mõelnud kaotusele; vaid igaüks sõdis kas võitmiseks või surmaks. Ja nii tuligi, et võit jäi meile!

Kolm tundi kestis vihane võitlus Nisõi küla pärast. Siis ootamatult alustasid 6. ja 7. rood uut pealetungi ja — vaenlane taandus. Meie mehed ei uskunud esialgul omi silmi: taganes ettevalmistatud kaitsele asunud pataljoni ühes oma soomusrongiga! Ta-

ganemine sündis neilegi nähtavasti nii ootamatult, et polnud taganejatel aega endiga kaasa võtta oma langenud ja haavatud sõjaseletsilisigi. Küla jäi ühes elavate ja surnutega meie kätte!

Viimased heitlused Nisõis.

Vaenlase pataljoni ja soomusrongi olid taganenud, aga küla polnud veel kaugeltki täielikult meie käes. Külahooneite vahel kees võitlus endiselt edasi, sest majade vahele peitu pugenud punasõdurid panid erilise ägedusega meie vastu. Lisaks selgus veel, et taganemisel oli üksikuid vaenlase sõjameeste-gruppe roninud varjule majade keldritesse ja ka nendega tuli meil nüüd astuda võitlusse.

Punased olid teadlikud oma hävingus, ning püüdsid selle tõttu veel viimase võimaluseni meie meestele vastu panna. Tuli nendega pidada päris korralikku tänavvõitlust, mille juures vastane polnud meist ka põrmugi nõrgem. Meeleheitetele viiduna sõdisid nad viimse jõuga ja vaid osa neist andis endid alla. Meie osad liikusid kogu aeg põgenevate punaste kannul, kandes seejuures ka kaotusi.

Nisõi küla ühte keldrisse olid punased üles seadnud raskekuulipilduja ja tulistasid sellest kogu aja neist mõõduvaid meie sõjamehi. Nii sai haavata ka 6. roodu ülem leitn. J. Kurvits, kes sellest hoolimata jätkas roodu juhtimist.

Keldrisse, kust kuulipilduja tuli endiselt jätkus, heitis veltv. Tarde ühes reamees Linnuga kaks granaati, mille lõhkemise järele seal kõik jäi vaikseks. Keldrisse tungides leiti sealt meie granaatidest purustatuna nelja vaenlase purustatud kehad.

Köögi hobusemehe pahameel.

Narvast õisele retkele asudes võeti kaasa ka köögi hobusemees reamees Aalberg, kelle hobusele oleks ka vajaduse korral asetatud haavatuid. Suur oli aga hobusemehe pahameel, kui temale teatati, et osa külast saadud vange asetatakse tema reele! „Vea neid sindreid ka veel hobusega,“ torises mees, kuid pidi siiski ebameeldiva koorma võtma reele. Vana sõjamees oli oma ebameeldivate sõitjate suhtes nii tulivihane, et ähvardas kogu selle „peesaga“ teha lühikese lõpu.

„Oleks veel allaannud vangid, aga võitluses võimetuks tehtud ja niisuguseid hakka veel vedama!“

Kui rms. Aalberg kuulis, et tema roodu ülem on haavatud ja kavatseb jala asuda tagasiminekuale, siis kargas vanamehe hing lõpuni täis ja tema reele asetatud punavälased kadusid sealt kohe.

Tagasi Narva.

Käsk oli punaste külast väljalöömise järele kohe jälle alustada tagasiteed — Narva. Aga mehed polnud sellega just nii väga rahul. Käsk tuli aga täita ja võidukad üksused alustasid tagasiteed. Küla jäi jällegi tühjaks, sest sellega polnud meil midagi peale hakata. Õnnestanud lahing ja saa-

dud sõjasaagi hulk tõstis suuresti meeste meeleolu ja enesetunnet ning tõsiste lahingmeestena unustati juba tagasiteekonnale asumisel mõni tund tagasi nähtud väev ja verine heitlus. Võitu võeti endastmõistetavana...

Kaotused ja sõjasaak.

9. veebruari öine rünnak Nisõile nõudis 6. ja 7. roodust 3 surnut, nende hulgas üks raskekuulipilduja-ohvitser ja 27 haavatut, nende hulgas 6. roodu ülem leitn. J. Kurvits.

Ja vaenlane? Saime neilt 21 vangi, 3 kuulipildujat, 8 hobust, 3 käru, samapalju regesid, 2 sadulat ja ühe telefoniaparraadi.

2. jal. polguga Tartu kaitsel.

Res.-kapten K. Keerdoja (Keerberg).

Astusin 5. detsembril 1918. a. Tartus 2. jalaväe polku lipnikuna, kusjuures mind määrati kuulipildurite k-dosse. Nädala pärast said polgu 3. ja 4. rood käsu tõkestada punaste edasitungi Räpina maantee suunas. Roodude koosseisus oli palju Võnnu kihelkonna elanikke ja üliõpilasi, (mäletan praeguseid pastorisi Kerem, Viks ja Ostrov arste Imelik ja Lepasson). Riietus oli kaunis korralik, varustus enam-vähem rahuldav, ainult lahingusse minek tundus roodude olevat nagu harjumata.

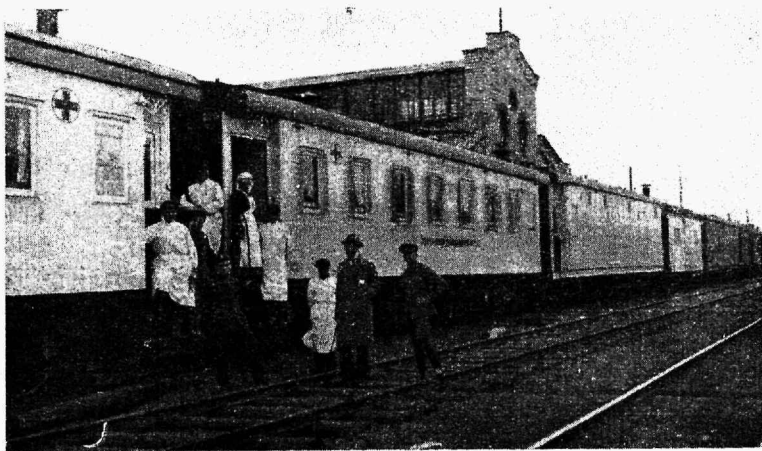
Roodude kõvenduseks anti ligi ka „poolteist“ kuulipildujat rk-komandost (üks korras ja teine ilma ratasteta), nendega läksin minagi kaasa.

Esimene ööbimine oli Kurista mõisa ümbruses, kus ühtlasi kuulsime ühelt Tartu sõitvalt talumehelt, et punaste lähem väeosa asuvat Leevakul, kus olevat ülesseatud 2 suurtükki; punaste meeleolu olevat väga sobiv Pihkva poole tagasipöördumiseks. Järgmisel päeval liiguti edasi; staap jäi peatumata Ahja mõisa ja roodud asusid Kärsa ja Akste külladesse, Ahja jõe sildade kaitseks. Siin olid juba vastas Rasina ja Mooste kait-

seliitlased lipnik Lipmeister'i juhtimisel, kes olid sunnitud taganema punaste eest Mooste mõisast.

Otsustati asuda kaitsele Ahja jõe joonele. Kolmas päev möödus roodude paigutamises ja positsiooni valikus, kusjuures kuulipilduja seati üles Kärsa külla, Tartu-Räpina maantee serva.

Positsioon paistis olevat hea ja kindel. Samal päeval läks 2. polgu ratsakomando, — täpselt ei mäleta, — luurele ette Mooste mõisa suunas, kus nad punaste poolt võeti tule alla ja ühte meest surnuna Mooste-Vanamõisa väljale mahajättes, tagasi tulid.

Meie Punase Risti sanitaarrongu Vabadussõjas.

Järgmistel päevadel nägime korraks Räpina teel punaste luuret, kes meie tulega tagasi aeti. Öösel sooritas meie tugev luuresalk õnnestunud kallaletungi punastele Himmaste külas, tekitades teatavat ärevust ja tõstes meeskonna meeleolu.

Kahjuks ei osutunud sarnane passiivselt kaitsele asumine otstarbekaks. Älgatus jäi vaenlasele ja ühel õhtupoolikul algas ta edasitungi. Ootasime teda tulevat Räpina-Tartu teed mööda Kärša küla sihis, kuid ta ületas Ahja jõe umbes 3 km ülevalpool Kärša silda Sulbi veski kohal.

Nägime Kärša külast punaste voori lastuvat alla orgu ja ootasime, et meie valverühm Sulbi ees avab tule, kuid see tuli pauguta eest ära põhjusel, et punaseid olevat olnud liiga palju. See oli vist 17. detsembril.

Punaste kolonn pöördus Sulbist Kiidjärve peale ja sealt Tartu-Võru maanteele. Oli kõnet sellest, et tungida külje pealt kallale kolonnile, kes raketeid lastes rahulikult jätkas edasitungi, aga seegi üritus jäi vaid kavatsuseks. Öösi taganesid roodud tagasi Kuristale ja sealt Haaslava mõisa, ilma et vaenlane mingit survet oleks avaldanud. Meeleolu oli äärmiselt passiivne, puudus usk oma jõusse ja tahtmine jõuga takistada punaste edasiliikumist, kuna näis, et mõtetu on lasta end veristada sarnase ülejõu juures.

Haaslavale saabudes tuli käsk tungida kallale Vana-Kuuste mõisale ja panna punaste edasiliikumine Võru maantee suunas seisma. See oli vist 20. detsembri hommikul.

Kuulekalt liikusid roodud üle Igaste küla Vana-Kuuste sihis kuni metsani, saates luurajaid ette. Siin aga tuli takistus — ei mäleta hästi, kas ei suutnud luurajad metsa läbistada või tõid nad teate, et vaenlane on juba Vana-Kuustes sees (seda nagu ei oleks olnud) kuid lõppude lõpuks anti käsk tagasi minna Haaslavasse. Sarnane sihitu ekslemine mööda nurmi, ilma vaenlasega kontakti loomata, demoraliseeris väeosa lõplikult. Mäletan selgesti, kuidas minu ligidal 5—6 Ahja poolt päritolevat meest viskasid püssid maha ja seadsid sammud kojupoole. Keeldu ei kuulnud, ja siis arutlesime omavahel, kas avada nendele tuli

või mitte. Jäi seegi tegemata, sest kui juba punastega ei astunud tulevahetusse, milleks siis lasta oma inimesi. Nii läksid koju peagu kõik mehed Ahja poolsest kandist. Öhtul jäädi ööbima ülejäänud meestega Haaslava mõisa.

Mul olid jalad hõõrdunud veriseks ja mind saadeti Tartu ambulantsi ja paremaid jalatseid hankima. Enne ärasõitu Haaslavalt tuli aga käsk taandumiseks. Sõitsin siis koos üliõpilaste Lepasson'i ja Kurvits'aga (arstiteadlased) Tartu, et vahetada jalatseid, kuid seal selgus, et linnas pole enam ambulantsi ega varustust. Lepassoni korteris jägmisel hommikul seati kõik reisivalmis ja Lepasson Kurvitsaga alustasid jalamatka üle Veeriku alevi lähedaste põldude Kärevere poole, mis nendel ka õnnestus. Mina jäin invaliidina maha ja järgmisel päeval nägin punaste vägede sissemarssimist Tartusse Tähe tänava kaudu.

Kuulasin Tartu raevoja ees järgmisel päeval ka paari miitingukõnet punaste võimusuurusest ja valgete surumisest merde. Punaste rivi ja varustus näis olevat päris hea ja korralik, suhtumine rahvasse esialgu oli ka kaunis neutraalne. Linnas kohtasin tuttavat peremeest Põlva poolt ja sõitsin pühadeks koju, Koiola valda.

Esialgu oli maal elu üsna rahulik. Väeosad olid liikunud edasi ja maal polnud esialgul õieti veel märgata mingit muutust olukorras. Pärast uut aastat algas muudatus ja ümbruskond täitus vene väeosadega. Tuli end hoida redus. Kulutulena läbistas ümbruskonda teade Tartu langemisest eestlaste kätte ja siis ei olnud enam muud midagi kui rutata Tartu. Kutsusin Himmaste külas noorimehi kokku ja arutasime ülemineku võimalusi. Kindlaks määratud kellajaal 19/20. jaanuari öösel 1919. a. kogunes mehi vist üks või kaks reetäit ja alustasime sõitu läbi Mooste mõisa metsade põhjapoole kuni Läänisteni, kust pöördusime Võnnu poole. Sõit läks ladusalt ja Võnnus peatas meid esimene Eesti valvepost — praegune Sangaste pastor Ostrov — samast roodust, kus varemgi olin. Sõitsime edasi Tartu.

Punaste mürskude all Narvas.

J. Selleri mälestusi.

Lahing punastega Joala mõisa väljal 28. novembril 1918. a.

Juhuslikult olin Vabadussõja esimese lahingu pealtnägijaks. Seisin Uueküla lõpus, Metsa maja juures, kust algab Joala mõisa lage põld; otse vastas on hõre Paemurru metsasalk ja seile taga Kulgu metsa serval üksikud talud.

Punaste ahelik, umbes 100 meest, tuli nähtavale Kulgu metsast üksikute talude juurest. Ahelik liikus, püssid käes, üle lageda põllu kiirsammul Uueküla majade poole.

Paemurru kohal raudteel asuv sakslaste vahipost oli märganud punaste ahelikku ja nüüd algas sakslaste jooks ja sagimine edasi-tagasi. Nad kogusid mehi ja asusid kaitsese linnast paemurdu viiva tee juurde, paemurru aukudesse.

Punaste ahelik oli jõudnud juba mõnesaja sammu kaugusele Uueküla majadest, kui sakslased avasid peaaegu üheaegselt paemurru aukudest ja Kreenholmi vabriku tööliskasarmute juurest tabava püssi- ja kuulipildujate tule. Ka sakslaste patarei hakkas pommitama punaste ahelikku. Patarei asus tööliskasarmute lähedal. Sakslaste mürsud lõhkesid punaste aheliku lähedal. Üks mürsk sattus aga kuidagi rohkem paremale ja vigastas ühte Uueküla vasaääre nurgamaja, läbistades maja alusmüüri.

Punastele tuli kuulidevaling nähtavasti ootamatalt, tabas neid otse tiibadelt, paiskas read segamini ja niitis maha kui loogu. Läbi kuulide vingumise ja mürskude kargatuste oli kuulda surijate viimseid karjatusi ja haavatute oiguid. Esimesest hoobist toibunud, peitsid punased endid põllukraavi ja tulistasid veidi aega vastu, siis hakkasid üksahaaval tagasi tillkuma Paemurru metsa poole, kuhu mõnel õnnestus ka jõuda, kuid suurem osa jäid surnutena lamama põllule. Väli oli täis laipu.

Mõni punane rühkis aga kangekaelselt Uueküla majade poole, kuhu paar-kolm meest ka jõudsid ja majade vahele ära kadusid. Sakslased otsisid neid pärast taga, ei leidnud aga üles.

Lahingu lõpupoole, üks punane jooksis küla poole, hoides suuna rohkem paemurru aukude sihis, kus sakslased olid kaitsel. Tema-

le jooksis vastu Saksa sõdur. Nähes sakslast, viskas punane püssi maha ja tõstis käed üles. Sakslane hüppas aga juurde ja lõi talle püssilaega tugeva hoobi pähe, nii et punane kukkus maha ja jäi liikumatult lamama. Sakslane otsis ta taskud läbi ja läks siis tagasi omade juurde.

Selles kokkupõrkes sai surma kolm Saksa sõdurit, keda sakslased suure rutuga Kreenholmi vabriku õue peale maha matsid, kus need sõja lõppedes vabriku valitsuse korraldusel üles kaevati ja maeti Siivertsi surnuaiale. Taganedes jätsid sakslased vabriku vahimajakesse maha ka ühe oma raskestihaavatu, kes peagi suri haavadesse ja maeti Siivertsi surnualale.

Punaste langenuid käisid vaatamas paljud linnaelanikud. Käisin ka mina. Niipalju veriseid, moonutatud nägudega laipu nähes hakkas õudne ja tulin kohe ära.

Punased tulid sel õhtul linna sisse. Öösel oli keegi naisterahvas käinud punaste langede juures ja võtnud ühe langenud punasõduri katlakese. Punased süüdistasid teda aga veel ka langede sõrmuste võtmises ja lasksid ta maha.

Punased matsid oma langenuid suure pidulikkusega Pimeaeda.

Punaste valitsuse all.

Kohe pärast linna sisse tungimist hakkasid punaste sõdurid käima majast majja ja korjama punaväele magamisriideid: tekke, patju, aluskotte j. m. Andjad olid oma asjadest muidugi ilma, kuid ka andmata ei võinud jätta, kuna siis lubati võtta väevõimuga, või teha peajagu lühemaks.

Meie Soomusrong nr. 1 ülesõidul vaenlase poolt purustatud ja rongi meeskonna poolt kordaseatud sillast jaanuaris 1919. a.

Kord õhtul, minnes teenistusse Kreenholmi, tuli mulle teel vastu salk relvastatud punaseid. Juba kaugel eemalt karjuti, et ma annaks neile teed. Pöördusin kohe teelt kõrvale aupaklikku kaugusse. Nägin, et nad viisid eneste vahel üht õigeusu vaimulikku ja veel 6—7 isikut. Vangid sammusid noruspäi, jalas kasetohust pastlad. Tagasivaadates nägin, et salk keeras „sibiaukude“ poole. Nüüd oli selge — vangid viidi mahalaskmisele, enne olid aga nendelt saapad võetud jalast ja pastlad antud asemele.

Narva Joaoru linnaosa põlemine 25. apr. 1919. a.

Pärast punaste Narvast väljalöömist Eesti vägede poolt püsis sõjaliin kaua linna lähedal. Enamasti igapäev langesid mõned punaste mürsud, mõned isegi teatud kellaajal, linna, purustades maju ja tappes rahulikke elanikke.

Esiolgu hoidis see pommitamine elanikke ärevil, pärast aga harjuti mürskude vingumiste ja lõhkemisraksatustega ja ei pandud seda enam nagu tähelegi. Elanikud olid rahulikult oma igapäevase töö ja askelduste juures. Ainult mõne kõvema raksatuse järele arutati, et kuhu see küll võis kukkuda ja missugust kahju teha. Isegi veidi nagu igav oli ilma mürskude kargatusteta ja rinda asus kartus, et vast ehk punased murdsid meie väeliini kuskil läbi ja tungisid vast linna. Kukkusid aga pommid linna, siis teati, et punased on kaugel.

Ka turul osteti ja müüdi igapäev, mis kellegil tol kehvajal ajal oli. Kord kibedamal kauplemise ajal kukkus punaste mürsk otse turuplatsile ja lõhkes seal ilma kahju tekitamata. Turuplats just kui pühitati inimestest tühjaks. Ühed said vaevalt kahmata mõnda kraaminatukest kaenlasse ja põgeneda tagasivaatamata koju; teised jätsid aga ka kraami sinna paika ja andsid jalgadele valu, jookstes majade varju. Kui nähti, et rohkem mürske enam ei tulegi, siis asuti jälle oma laudade taha ja kaubitsemine kestis edasi.

25. aprill. 1919. a. Oli ilus, selge hommik. Õhus oli tunda lähenevat kevadet: vilistasid kuldnokad, vabrlasedki hüppasid ja sirtsusid tänaval rõõmsamalt kui tavaliselt. Päike kuldastas majade katuseid ja kirikutorne, puistas rõõmsalt mänglevaid kiirtevihke akna-ruutudele, tahes nagu parandada ning siluda sõjahaavu, rõõmustada kurbe ja rõhutuid ning inimeste rinda istutada lootussädet, et enam ei tule pomme, purustamisi, surma, vaid ei ühes õitseva kevadega tuleb rahu, uus elu, mida igaüks võib maitsta rahu ja õnnes. Liinil valitses pühalik vaikus, just kui poleks olnudki sõda.

Punased olid umbes 6 km kaugusel Narvast raudtee kohal vaatlus-õhupalli lasknud üles, mis kiikus kui hiigelvorst taeva all. Õhupalli ligidal seisnud punastel kahur lahtisel platvormil, mis pommitas linna.

Siis korraga hommikupoole-päeva katkestasid vaikus ja panid õhu värisema punaste mürskude lõhkemis-kärgatused. Mürsud kukkusid raudteesilla ja jaama ümbrusse. Pommitamine muutus järjest intensiivsemaks. See ei olnud enam harilik, igapäevane pommitamine, Narvale „tervituste“ saatmine.

Varsti kerkisid raudteejaama ja Joaoru linnaosa kohale paksud suitsupilved — linn põles mitmest kohast korraga. Oli selge: punased pommitasid süütepommidega ja kavatsesid arvatavasti kogu Narvat teha maatasa.

Olime Uueküläs, kus on suured puumajad, hirmul oma varanatukese pärast ja ootasime millal pommitamisjärg jõuab meieni, et asuda oma vara päästmisele. Näis võimatuna kustutada tulekahju ja päästa maju.

Varsti tuli politsei ja ajas mehed sunnivii- sil kustutama tulekahjusid. Kui jõudsin kohale oli jaamahoonest järele veel ainult suitsevad tukid. Lähedal põlesid mitukümmend maja. Joa- org oli kui üksainus lõõmav tulemeri, kus põlesid ragisedes ja praksudes ühe- ja kahekordsed puu- ja kivimajad, kui küünlad. Majade põlevad osad langesid tänavatele, sulgedes läbipääsu. Tugev läänetuul ajas sädemeid ja väikesi tuletukke veel tulest puutumata majadele ja katustele, mis omakorda võtsid tuld. Punaste pommide sadu aga jätkus.

Oli õudne... Trahh... , trahh... , trahh... , lõhkesid mürsud, ragisedes langesid sisse põlevate majade katused, taevapoole tõusid rõõmsalt vägevad tulekeeled, kui lehvivad punased taskurätid. Ühes tantslevate tulesädemetega levis kõikjal hingemattev suits. Kärgatuste ja raksumiste keskel, tulesädemete kui lumiräitsakate sajus, kibedas suitsuudus ja põrgulikus palavuses sagisid läbiseigi inimesed, kandsid põlevaist majust välja kraami, hädaldasid ja nutsid. Mõnes kohas tuli sulges tänavast väljapääsu, kus siis tänavale väljakantud kraam ära põles. Seda meeste kirumist, naiste hädaldamist ja laste nuttu, mis siis oli. Tänavail lamasid ka mõned laibad, kuid neid ei olnud aega kellelgi ära kanda — tuli päästa elavaid ja nende vara.

Kõik linna meeskodanikud olid käsutatud tuld kustutama: töölisel, tuletõrje, vabad sõdurid ja eraisikud. Nad tegid, mis inimene suutis, kuid tulelõll oli selleks liiga suur, et seda oleks suudetud likvideerida. Mina pum- pasin vett ja kandsin majadest kraami välja. Sädemetest süttisid mitu korda põlema riided seljas. Vett veeti kohale hobustega, seda saime

ka kaevudest ja raudteel vedasid vett ligi vedurid.

Vaevalt saime ühe tulepesa sumbutada ja kõrvalseisvaid maju kaitsta, kui uued mürsud süütasid uusi maju, tekkisid uued tulekahju pesad.

Põlemine ja pommitamine kestis terve päeva. Öhtu eel lõppes mürskudesadu, ei tekkinud enam uusi tulekahjusid ja saime nüüd ka jagu tulemõllust.

Umbes 200 maja oli varemeis, korstnad ähvardavalt püsti: puumajad — tuhahunnikud, kivimajadest olid jäänud järgi ainult seinad. Ainukestena jäid terveks, nagu saareks keset mässavat tulemerd, Joaoru kirik ja õpetajamaja, viimane vist osalt selle tõttu, et asus eemal, jõe kaldal.

Tuhanded inimesed olid kaotanud mõne tunni jooksul peavarju, mõned olid annud oma elu ja kaotanud tervise, paljud — oma eluaeg kogutud vara ja olid muutunud kerjusteks.

Pärast kuulsin, et Eesti väeosad olid tulekahju ajal läinud üle jõe: üks osa sadama juurest ja teine Kulgu juurest, ning tunginud punastele seljataha ja ootamata rünnakuga vallutanud punaste õhupalli — „vorsti” samuti platvormil seisva kahuri, kuna punaste meeskond olla osalt langenud, osalt võetud vangi, mille tulemusena lõppes ka pommitamine.

Punaste mürsukilluga haavata.

Kreenholmi vabriku kõrgemas tornitipus on klaaskuppel, kust paistab ümbrus kui peopesal. Vabadussõja ajal kasutasid Eesti väed seda kohta vaatluspunktiks. Arvatavasti olid pu-

nased teadlikud selles ja püüdsid kahurimürskudega tabada kuplit.

Kord öösel, pärast Joaoru põlemist, nad pommitasid jälle vabrikuhoonet; üks mürsk kukkus vabrikuhoonete pööningule ja rikkus veevärgi. Et öösel ei olnud parandajaid käepärast, siis kästi vabrikuvalvureid, kelleks olin ka mina, minna parandama veevärki.

Parajasti kui teise valvuriga olime jõudnud pööningule, käis kõrvulukustav raksatus ja punaste mürsk lõhkes otse meie lähedal. Tuld ja suitsu oli kogu suur pööningupealne täis. Lõhkemisest tekkinud õhusurve raputas meid kui äkiline tormihoog; minule oleks nagu keegi löönud serviti lauaga tugeva hoobi parema külje pihta. Teine valvur pistis kisama: „Ai, ai, aiii...!” ja jooksis treppi mööda kolinal alla, nagu oleks tal tuhat vanapaganat kannul.

Nägin, et ükski midagi ei suuda korda saata ja läksin ka alla. Katlaruumis ütlesid teised, et sa oled pääsenud kui lõvi lõugade vahelt, näe, kasukas lõhki ja verine. Nägin nüüd ise- gi, et kasuka parempoolne külg oli kärisenud lõhki ja valge kasukas värvunud punaseks. Nüüd tundsin ka teravat valu paremas küljes ja midagi sooja nõrgus alla saapasäärde.

Läksin kohe arsti juurde. Selgus, et mürsukild oli purustanud kasuka ja löönud parema külje sisse haava. Kasukas oli õnneks nõrgestanud pommikillu jõudu, vastasel korral oleks tagajärjed võinud olla halvemad.

Arst vaatas haava järele, sidus kinni ja ütles, et see pole kardetav.

Kahe nädala pärast olin jälle terve, arm jäi ainult järele — Vabadussõja mälestuseks...

Lööming Väike-Rjåbtsova pärast.

Kapral Richard Päll'i andmeil res.-sv.-am. A. Landström.

Asusime 2. jalaväepolgu 2. rooduga Väike Rjåbtsova külas, mis koosneb küll ainult mõnest talukesest ja asub 2. Diviisi praeguse Lõuna-laagri läheduses, põhjapool Valga-Irboska raudteed. Küla piirab peaaegu igast küljest paks okaspuumets, ainult raudtee poolt on padrik külast kaugemal. 2. jal.-polgu osad olid Petseri rajoonis. Irboska jaam vallutati soomusrongide poolt lühikeseks ajaks 14. II 19. a. Vasakul, Pihkva järve kaldal peeti väikesi lööminguid vahelduva õnnega. Meie ümbruses oli sedakorda õige vaikne. Seetõttu oli vist ka meil valvepost väljas ainult ida ja kagu suunas, küljed olid aga hoopis valveta. Roodu ülemaks oli meil tookord

leitn. Karl Lamp; tema abiks — lipn. Robert Lamp. 2. rood oli muuseas „harituim” polgu üksus, kuna selle ridades sõdis ligi 20 üliõpilast, nende hulgas ka praegune „Uus Eesti” peatoimetaja Hugo Kukke, kirikuõpetaja Arnold Kerem j.t. Eelpoolnimetatud päeva hommikul olime paari päeva leivnormi saanud kätte, samuti külastas meid väljaköök. Asusime just suppi maitsema, kui külla jooksid meie valvurid teatega, et punased on tasa ja nägematult hiilunud metsaääreni, mis meist vaevalt 100 m kaugusel. Jätsime supi tuppa lauale ja jooksisime püssidega välja.

Selgus, et punased olid hiilunud metsa mööda külale kolmest küljest lähedale, ai-

Kuperjanovi Partisanide Pataljoni patareid (2. Suurtükiväe polgu 7. patareid) positsioonil Irboska rindel 1919. a. kevadtalvel.

nult raudteepoolne külg oli neist veel vaba. Punased, nähes, et meie olime häiritud, avasid marutule. Meid oli umbes 50 meest, punaseid kahtlemata mitu korda rohkem. Selles olukorras ei olnud mingit mõtet jääda külla ja hävida seal, ja nii pidi 2. rood seekord tunnistama, et häbi on küll tagasitõmbuda, kuid praegu tervisele siiski kasulik... Mina ei raatsinud saanud leiba maha jätta, vaid haarasin ka selle toas kaenlasse. Silmasin oma läheduses jämedat, umbes seitsme jala kõrgust väravaposti. Pistisin leivapooliku posti otsa ja lidusin ühes teistega raudtee poole. Punaste kuulid vingusid kui tigidad vaablased ümberringi, kuid minu mälestuse järgi ei trehvanud kuulid raskemalt kedagi meist; ainult paaril mehel oli väiksemaid kriimustusi. Jookstes läbi paksu padriku ja jõudes välja umbes poole km kaugusel raudteest asuvale seljandikule, paiskusime ahelikku, et punaseid vastu võtta vääriliselt, kes aga meile ei julgenud nähtavasti enam järele tulla.

Samal ajal tuli Irboska poolt tasasel käigul meie soomusrong (nr. ei mäleta). Meie ratsasidemees sõitis rongi juurde, teatama olukorrast. Soomusrongilt tuli meile abiks umbes 60 meest. Otsustati küla viivitamatult tagasi võtta. Et tol ajal meil kõigil veel ei olnud vormiriietust ja selle tõttu raske oli omi eraldada vaenlastest, siis kästi meil täägid ära võtta püssi otstest; seega siis iga täägiga mees on vaenlane, kelle pihta tuli anda tuld. Kuna tiheda padriku läbistamisel sihtimine oli raskendatud, ja punaseid ka veel polnud näha, siis otsustati pealetung teostada õige omapäraselt, ja nimelt: liikuda ahelikus pikemate vahemaadega, millega ahelik venis üle kilomeetri pikaks. Edasi minna kästi parajal sammul, kusjuures tulistati püssi kaenlas hoides, nii kuis keegi jõuab, ühtlasi teha ka suurt sõjakisa... No läks siis alles lahti ragin ja

lärm. Punastel võttis see vist küll südamed värisema, sest nende poolt vastulastud kuulid sattusid tont teab kuhu.

Olime juba läbistanud peagu poole padriku, kui korraga pea meie nina all käis — põmm... Kükitasime naabriga, kes oli keegi Jõgeva kandist mees, silmapilkselt maha. Naabril oli lühike karabiiner, mil-

lega tihedate puude vahel oli parem tegutseda. Silmasin vaevalt 10 meetri kaugusel enda ees musta kogu, ka naaber oli seda näinud, — ja juba käiski temalt prauk. Lask trehvas otse pähe, haavates vaenlast. Viimane lamas kraavis ja selle asemel, et olla vaguselt, hakkas meid tulistama, kutsudes meie poolt välja samasuguse tegevuse. Nähtavasti oli ta teguviisi mõjutatud punakomissaride hirmutustest, et eestlased üldse ei võta vange, vaid tapavad kõik maha, isegi haavatud. Vaenlane langes. Nagu paberitest selgus, oli ta pärit Tveeri kubermangust ja viie lapse isa...

Külla jõudes ei leidnud meie ka seal vastupanu — punased olid juba lasknud jalga. Meie juhuslikkudest laskudest olid siiski saanud mõned punased surma ja mitmed haavata. Kõige rohkem oli meil kahju mahaajäänud heast supist, mida punased olid jõudnud ära süüa. Ainult tühjad koteljokid vedelesid laual ja põrandal. Ka teiste leivapätsid oli vaenlane viinud kaasa, minu oma oli aga väravaposti otsas alles; sinna ei taibanud keegi vaadata. Nii olin vähemalt mina leivamees.

Punaseid olla küla peale tunginud — nende haavatute jutu järgi — 500 meest. Nüüd olid need meie umbes 110 mehe eest ära lidunud, nii et neist enam kihku ega kahku polnud kuulda. Olime jälle küla peremehed. Võis mööduda küla vallutamise eest umbes tund, kui vaenlase poolt nägime rahulikult ühte meest püssita ja kaunis mahuka seljakotiga sammuvat küla poole. Nähtavasti oli ta punaste velsker... Läksin ühe teise mehega tulijale vastu. Et meil kummalgi polnud mingit välismärki, pidas tulija meid omaks. Küsisin vene keeles: „Noh, seltsimees, keda otsid?“ Mees seletas, et teda saadetud meie külast kaunis kaugel paiknevast sidumispunktist abistama haavatuid, tema olla aga vist ära ek-

sinud, sest pole leidnud ühtki haavatut. Olime juttu ajades jõudnud talu õue, kus meid teiste poolt ümbritseti. Märgates seal mõnel mehel Eesti mütsimärki, taipas mehike, kuhu sattunud. Korrapealt oli ta nägu nagu kriidiga ülevõõbatud. Ega siingi päris mõjuta jäänud komissaride hirmu ja õudsuse jutud. Mees ei saanud tükil ajal enam sõna suust...

Meie temale midugi midagi ei teinud, ainult arstimid võeti ära ja peagu iga mees sai omale sidumismaterjali pakikese. Olime saanud õpetust, seepärast pandi nüüd igasse külge valvurid välja. Et punased pagedes võisid äraeksida metsa ja mõni neist koguni ehk sattuda meie seljataha, siis läksime mõne mehega padrikusse luurele. Vähe aega seal piilunud, kuulsime

kedagi krobedat lund mööda tulevat meie poole. Lasime tulija õige lähedale, siis käsutasime „Stoi!“ („Seis!“). Kohe olid mehel käed püsti ja ta esimene küsimine oli: „Mis minust nüüd saab?“ Püssi oli mees juba varem äravisanud. Selle leidsime ka üles. Mehele oli just samal hommikul antud kätte mahorkatubaka nädalanorm, ja kui ta nüüd nägi, et esimese ropsuga kohe ei löödud maha, siis oli ta kärmas pakkuma meile tubakat. Sel ajal olid meil tubaka saamise mõttes päris kehvad päevad, nii oli siis eht vene mahorka kohe kui „taevamanna“. Nii siis, punased sõid küll meie supi ja viisid leiva, meie igal poisil aga oli õhtul nende mahorkast „plotski“ suus. Seega olime „arvetega tasa“.

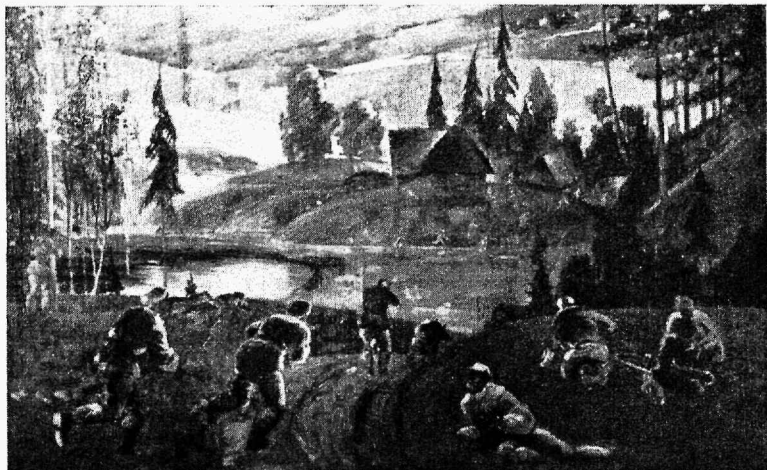
Taandumine Petserist.

Res.-kapten A. Brakel VR II/3.

11. märtsil 1919. a. hommikuks oli olukord Petseri all meie vägedele muutunud õige kriitiliseks. Vaenlane, olles koondanud Petseri alla suuremad jõud, oli omale seadnud eesmärgiks iga hinnaga meie vägesid väljasuruda Petserist. Juba mitmendat päeva käisid Petseri ümbruses verised heitlused, millede pearaskus langes meie 2. jalaväe polgule. Polk, olles vahetpidamata lahinguist täiesti väljakurnatud, tegi meeletu pingutusi, et enda seisukohti hoida käes ja avaldas vaenlasele visa vastupanu. Raudteel tegutsesid Soomusrongid nr. 1 (Kapten Irv) ja nr. 2, takistades raudtee suunas vaenlase edasitungi, võimalust mööda igati abistades 2. jalaväe polku tema raskeis heitluses vaenlasega. 11. märtsi hommikul oli vaenlane poolrõngana tõmbunud ümber Petseri, ähvardades äralõigata meie vägede taganemisteed. Kell 12 päeval kees äge lahing Petseri ümber. Kõikjal kuuldus ägedat kuulipilduja- ja püssitule raginat, millele sekka kostsid lõhkevate mürskude raksatused. Soomusrongil nr. 1 (Kapten Irv) tehti juba ettevalmistusi Petseri jaama evakueerimiseks, sest kõikjalt kokkutulnud teadete põhjal pidi see sündima paratamatult. Oli juba teh-

tud korraldus jaama veevärgi rikkumiseks, et vaenlane seda mitte ei saaks kasutada. Meeleolu oli võrdlemisi kehv, sest heameelega ei tahtnud keegi kuulda Petseri jaama punaste kätte jätmisest. Soomusrong nr. 1 dessandi ülemana sain rongi ülema k. t. al.-kapten H. Raudsepp'alt korralduse, et kapten A. Irv'e käsul tuleb dessant väljumiseks valmis seada. 2. jalaväe polgu ülem al.-polkovnik H. Kurvits'a palvel, kes ikka tegi veel meeletu pingutusi katseid Petseri kaitsmiseks, tuleb minul rongi dessandiga polgu poolt vastusaadetud kiiütho-

Korolev'i maal.

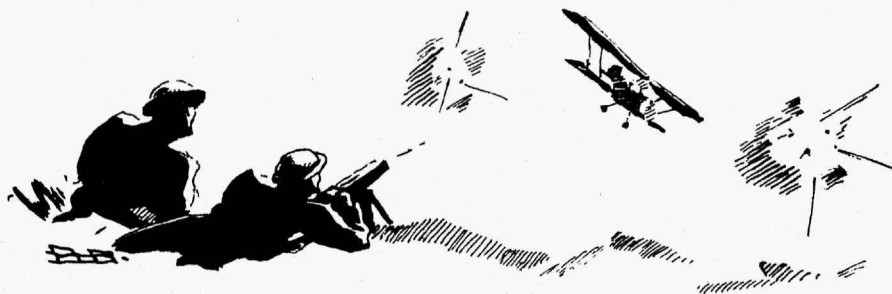

Soomusrong nr. 1 (Kapten Irv) luurajate kokkupõrge vaenlasega 23. IV 1919. Kasaritsa lahingus Peepmäe talu juures.

bustel sõita Petseri, et abistada 2. jalaväe polku. Kuna antud ülesande iseloom vihjas dessandi rongist pikemale eemalolemisele, leppisime alkapten Raudsepp'aga kokku, et tõenäolikul Petserist taandumisel liigun meestega läbi Tsältseva küla raudtee äärde, Liiva kõrtsi juurde, kus rong mind igal ajal ootab, ehk kui mitte rong, siis vähemalt rongi valvetõkke. Ülevaadatud dessanti kogunenud meeskonna, arvult 50 ümber ühes 4 kergekuulipildujaga, asetused mehed kohalejõudnud 10 reele ja algas sõit Petseri poole. Meeleolu näitas ka paranemist, oli ju ettenäha peatset „madinat“ punastega; osa mehi muidugi ümistas võimalikust „soomusest“, mille peale üksikud olid väga maiad. Peatselt jõudsi me Petseri, kus meid küüdimehed sõidutasid 2. jalaväe polgu staabi ette. Polgu staabis oli elav tegevus — oli näha väljuvaid ja staapi tulevaid käskjalge. Meie kohale jõudes väljus sealt vormis ohvitser — polgu adjutant — ning lastes pilgu libiseda üle regedel istuvate meeste, küsis: „Aga kes siis teist on dessandi juht?“ No seda oli küll tõesti raske järsku aru saada — kõik olid ühtlaselt pihhtkasukais ja määrduvad, ka ei olnud ühelgi mingeid auastme tunnuseid.

Esitledes end sellena, sain kutse ilmuda kohe polgu ülema al.-polkovnik H. Kurvits'a juurde, kes mind juba ootavat. Raporteerisin käsutusse ilmumisesest. „—Tervist. Kuidas on meeste meeleolu,“ päris polgu ülem. — „Väga hea, härra polkovnik.“ — Laual asetseva kaardi kohale kumardunult, tutvustas al.-polk. H. Kurvits mind olukorraga Petseri ümbruses. Olukord oli ku kõigiti raske — ümber Petseri kees äge võitlus punastega, keda vaevu suutsid kinni hoida ööpäevad lahingus viibinud väsinud 2. polgu osad. Petseri langemine punaste kätte oli paratamatu, tuli ainult katsuda polgu osi korralikult tagasitõmmata uuele positsioonile. Kõige visamalt tungisid punased peale V.-Patškovka küllale, mis oli veel momendil meie vägede valduses, kuid mille saatust iga minut võis osutada teistsuguseks. Minul tuli soomusrongi dessandiga sõita kohe Patškovka külla, et abistada seal 2. polgu osi ja nende taandumisel katsuda kinni hoida punaste pealetungi. „Edasi talitada olu-

korra kohaselt juba enda üranägemise järele. — Head reisi.“ — „Nägemiseni, härra polkovnik.“ — Varsti liikusime regedel maanteed mööda Patškovka poole. Vasakult, paremalt, eest, — kõikjal oli kuulda ägedat kuulipilduja- ja püsitule raginat, kõikjal käis äge lahing. Liginedes sihtkohale, hakkasid tulema vastu taanduvad 2. polgu osad, kellelt kuulsin, et vaenlane oli suurte jõududega vallutanud Patškovka ja 2. polgu osad taanduvat antud käsu kohaselt Petseri. Polgu osad, alalõpmatuist lahinguist kurnatud, taanduvat täielises korras. Varsti oli dessandi meeskond ahelikus, ning, jättes mõne mehe küüthobuste juurde valvele — sest küüdimehed heameelega oleks keeranud ai- saotsad ümber, et pääseda ohtlikust ümbrusest — liikusime veidi edasi, et katta polgu osade taandumist. Peagi oli ahelik tulevahetuses punastega. Ei olnud otsest tarvidust asjata riskida meeste eludega; ka punased olid kuidagi tagasihoidlikud pealetungiga, seepärast piirdus kõik ainult nõrga tulevahetusega. Hakkas juba veidi hämarduma, ka rauges tulevahetus ning andsin meestele käsu asuda regedele ja algasime tagasiteekonda Petseri. Kohale jõudes oli juba väike pimedus käes. Petseri oli vaikne, kõik oli justkui väljasurnud. 2. polgu osad olid juba lahkunud Petserist uutele positsioonidele. Olime peaaegu viimased lahkujad Petserist. Peagi liikusime teed mööda Tsältseva küla poole, et välja jõuda Liiva kõrtsini. Vaevalt pool versta Petserist välja jõudnud, võeti meid ootamatult maanteelt ägeda kuulipilduja tule alla. Suure kauguse tõttu langes kõik see kuulirahe vilistades üle meie peade. Nähtavasti olid punased juba tõmmanud rõnga ümber Petseri koomale, ära lõigates kõik taganemisteed. Panime vastuhüüdma kõik k.-kuulipildujad ja maanteelt paremale pöördudes, olime peagi mäe all metsas. Ka küüdimehed pääsesid minema. Paaritunnilise sompamise järele pimedus metsas paksus lumes jõudsi viimaks väsinult Liiva kõrtsi juurde, kus asus rongi valvetõkke. Peagi oli kohal ka soomusrong, ning mehed võisid end jälle väljapuhata järgnevatiks lahinguteks.

Dessant Loksale.

N. Kulli andmeil J. Pert.

Jõulupühad 1918. a. oleks kergesti meie noorele vabariigile, esmajoonel pealinnale, võinud saada saatuslikuks, kui asjaolud oleksid kujunenud vähe teisiti, nimelt kui Inglise laevastik poleks jäänud Jõuluks Tallinna, vaid oleks sõitnud ära nagu see oli kavatsusel. Laevastik vist lahkuski Tallinnast, kuid pöördus ometi teelt tagasi: inglised vahepeal olid saanud teateid, et venelastel on ees pühade ajal mingi operatsioon, mis aga ei tohtinud sündida.

Ja tõepoolest, 26. dets. õhtu eel hakkasid langema granaadid Tallinna lahte: Naissaare alt üks N.-Vene miiniristleja tulistas, kuna osa laevu kursseerisid vähe kaugemal. Otsekohe Inglise laevastik sõitis välja lahingusse, kus nad püüdsid kinni miiniristleja „Avtroili“, mille pardal oli N.-Vene Baltimere punane „admiral“ Raskolnikov.

Hiljem selle laeva said eestlased omale ja ta tegi kaasa „Vambola“ nimetuse all kõik meie võidukad mereoperatsioonid.

25. detsembri varahommikul meie „Lembit“ ja „Laine“ ning „Lood“, dessandid peal, lahkuvad Tallinnast, et saata maale dessanti punaste maavägede seljataha.

Väljasõit on kell 11 öösi. Sajab lund. Siis tõuseb paks udu, nii et merel pole midagi näha.

Umbes kell 6 hommikul jõutakse Loksa alla.

„Lembit“ avab tule ja „Laine“ ning „Lood“ asuvad dessanti maha saatma.

Seal paistab Kõrgesaare poolt mitu suitsu. On ilmne, et liigub punaste laevastik...

Suitsude nägemine paneb mehi närvitsema — mis jääks üle „Lembitust“ ja dessandist, kui N.-Vene laevastik, märgates neid, pöörduks siia? Meie laevade saatus oleks teada — lühikese lahingu järele nad lakkaksid olemast. Ja dessant? Kaugel punaste seljataga pole ka tal mingit pääsu.

Kuid operatsiooni juhataja kapten J. Pitka ei lase end segada, dessandi maale saatmine jätkub. Ta kalkuleerib põhjendatult: teha katset põgeneda laevadega, millede kiirus 6—7 sõlme tunnis, oleks mõtetus; pealegi venelased sel korral tingimata märkaksid põgenejaid. Antud korral aga, jäädes rahulikuks, venelased võivad neist ehk kuidagi mööduda. Nii ka sünnib. Dessant läheb Loksal maale, punased põgenevad, jättes maha ühe surnu.

Kell 10—11 on dessant jälle laevadel tagasi, ja nüüd läheb sõit ranniku lähedal Tsitresse. Siin korratatakse eelmist lugu. Esiti kahurituld, siis

dessant läheb maale, ajab vaenlase laiali ja tuleb tagasi laevadele.

Õhtu eel algab sõit Tallinna. On umbes kolm tundi sõidetud, kui äkki silmapiirile kerkivad kaks sõjalaeva, mis lähenevad suure kiirusega.

Meie laevade meeskond on oma ruumes. Kõigil on tuju hea, et operatsioonid õnnestunud. Äkki heliseb „Lembitul“ lahinguhäire kell! Alla meeskonna ruumi jookseb pootsman Tramborg ja karjub:

„Poisid, kohtadele!“

„Lembit“ on otsekohe lahinguvalmis, ta suurükid on laetud... Kuid lahingut vastu võtta kahe moodsa, kiire sõjalaevaga — oleks ilmselt meeletu.

Pitka annab käsu: „Randa!“

Ja meie laevad täiskäigul liiguvad ranniku poole. Sinna on umbes 10 kilomeetrit, võõrad sõjalaevad aga lähenevad silmnähtavalt, nende kiirus on meie omadest neli-viis korda suurem. Kõigile on selge, et pääsu enam pole.

„Oleks maal, jalge all kõva maa, mis siis oleks viga. Aga nüüd lasevad su kogu kupatusega põhja! Ammu see oli, kui venelastega teenisime koos, kõrvuti samadel laevadel, aga nüüd nemad ajavad meid põhja,“ kuulduv mõnede madruste omavahelist kurtmist. Seal sähvatab tuli!

„Ah, juba lasevad...“ Ja meie kahurid ei ulatagi veel nendeni...“

Kõigele vaatamata meeskond jääb rahulikult oma kohtadele ja mõtleb vaikides oma lõpule. Uskumatu — ei mingit paanikat ega hädaldamist.

Mis see siis on — ei kosta pauke! Selgub, see on prožektor, millega laevadelt midagi küsitakse. Mida aga, ei suuda keegi lugeda.

Meie laevad jätkavad, masinad täie auru all, sõitu ranniku poole. Kuid juba on võõrad sõjalaevad nende kannul, need ajavad õige lähedale... Siis selgub, et on Inglise laevad!

Nende morset meie telefonistid polnud suutnud lugeda, neid välimuse järele ei tuntud ära. Võite kujutada, milline meeleolu muutus toimub nüüd meie laevadel, et meeste tuju teisel jõulupühal on äkki üpris ülev. Pealegi inglistel on uudisena teatada, et nad on püüdnud kinni veel ühe N.-Vene miiniristleja... Nende admiralil, teades, et eestlased on merel, oli viimaste saatuse pärast tekitanud kartus, sest ka venelased on väljas, ja ta oli kaks oma laeva saatnud otsima meie omi ja häda korral abistama.

Ühe „metsavana“ ebaõnnestunud kaasabi vaenlasele.

Res. sv.-ametnik A. Landström.

Õöl vastu 5. jaanuarit 1919. a., kui 2. jalgaväepolk oli punaste pealetungid Aidu külale vapralt löönud tagasi, sai al.-leitn. Hans Pedak pataljoniülevalt kapten E. Liibuselt korralduse, teha tublimate meestega luureretk vaenlase seljataha, tema jõudude kindlakstegemiseks.

Kümmekonna mehega asus leitn. Pedak täitma käsku. Suure ringi tehes liiguti ettevaatlikult vaenlase seljataha. Olid vajalised teated hangitud, asuti teist teed mööda tagasitulekule. Luures olid maakohta hästi tundjad kohalikud elanikud-sõdurid. Tagasiteel mööduti paar kilomeetrit Aidust Jõgeva pool olevas metsas asuvast üksikust majakesest. Et „õhk puhas“ astuti onni sisse, jalgu puhkama.

Sel ajal meie sõjaväel peaaegu veel mingisuguseid vormi välistunnuseid ei olnud, ja kui seda mõnel kas mütsimärgi või õlaku näol oligi, siis luurele minnes need tavaliselt kõrvaldati, et vajaduse korral võiks esineda ka vaenlasena. Nii ka seekord ei taibanud onni elanikud, 70-aastane vanamees oma eidega, kellega õieti on neil tegemist. Meie mehed, olles umbusklikud iga võõra vastu, ei hakanud muidugi ka kohe seletama, kes nad on. Meeste jutu järgi aga taipas „Vana“, et mehed tulevad punaste poolt, järelikult on punased. „Vana“ arvas nüüd paraja aja tulnud olevat oma sõpradele-punastele teene osutamiseks ja põlatud parunite sabarakkudele — „valgetele“ — kättemaksmiseks. Oli selleks ka nähtavasti teinud tublisti eeltöid ning muuseas ka Eesti vägede asukohad täpselt väljaurinud. Kui „Vana“ järelepärimiste põhjal juba päris veendunud oli, et on te-

gemist tõeliste „seltsimeestega“, millist osa meie poisid etendasid, tegi ta meie meestele ettepaneku, minna anda „valgetele“ üks tubli „saun“.

Teostatav olevat see järgmiselt: Minna väikseid teeradu mööda Aidust ringi ja läheneda külale vastasküljest. Seal ei olevat valvureid üldse väljas. Ka teadvat tema talu, milles asub pataljoni staap; ka selle talu õues puuduvat valve. Seepärast võib külale vastasküljest lähenedes minna otse pataljoni staapi ja seal pataljoni ülema ja teised ohvitserid ning sõdurid une pealt maha tappa... Tema tulevat ise teejuhiks ja viivat meid kellestki nägemata ja kuulmata „valgetele“ kaela.

Leitn. Pedak oli ettepanekuga kohe nõus. Ja asutigi siis Aidu poole teele. „Vana“ tõi meie mehed kõrvalteid mööda Aidu külataha, kust asuti hiilima pataljoni staabi asukoha poole. „Vana“ andis ka täpsed andmed selle kohta, missuguses toas pataljoni ülem magab jne. Et meie mehed, kellel loomulikult kogu asi oli nali, muidugi „äärmiselt ettevaatlikult“ ei liikunud, siis tuli „Vanal“ hoiatada neid tihti.

Talu õue jõudes taibanud „Vana“ muidugi ka kohe tõelist olukorda ja pole osanud muud öelda kui: „Kurad, teie olete ju ka valged.“

„Vana“ anti sõjaväljakohtu alla. Kohtus küsinud temalt esimees, et miks tema nii alatul kombel tahtnud lasta meie kodumaa kaitsjaid mahatappa. „Vana“ seletanud, et temal olevat ükskõik, kes Eestit valitsevad, kas punased või valged, esimesed olevat temale aga rohkem meeltmööda.

Reserveeritud.

HOTELL-RESTORAN
„IMPERIAL“

NUNNE TÄN. Nr. 12
Telef. 437-53

S Ö Ö G I S A A L

„KOIT“

UUS TÄN. Nr. 3

Th. Stempel, Tallinn

asut. 1867

Kardinad · Mööbliriided
Vaibad

Linased ja pesuriided

Pikk tän. 15

Tel. 437-37

*Odavalt ja suures valikus iga-
sugust kodumaa kaupa*

**Valmis meeste- ja naiste pesu,
triiksärgid, riidet ja mitmesu-
gust pudukaupa**

Kõige soodsam ostukoht

Suur Pärnu mnt. 66

J. Poljatskin

Kella- ja kullasepa äri

J. KUULEP

Tallinn, Pärnu maantee 33

Soovitab rikkalikumas valikus igasuguseid
tasku-, käe-, seina-, lauakelli ja kristalli
Kõik parandustööd tehakse kiirelt ja korralikult
Pärnu maantee 33 J. KUULEP

*Keemia tööstus
Th. Tiilmann*

Komisjoni äri

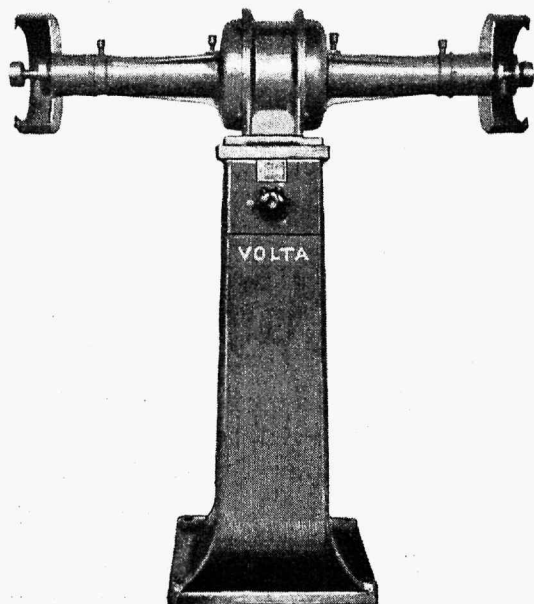
„Tajärma“

asub nüüd

Estonia pst. 15-3
Kõnetr. 474-28

Reserveeritud

A/S „VOLTA TEHASED“

Tallinn, Soo tänav 27
Kodukeskjaam telefon nr. 477-66

Elektri mootorid ja trans-
formaatorid.

Elektri keevitusseaded.

Ventilaatorid.

Iseimevad pumbad.

Sooja õhu kütte.

Gaasikaitse seaded.

Lihvimise ja poleerimise
masinad.

Aloudke

igal pool

meie

Napoleon

Konjakit

EMLO

Metallitööstuse Aktsia-Selts

„ILMARINE“

Tallinn, Põhja puiest. 21. Tel. 426-40